

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI
ȘI PROTECȚIEI SOCIALE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

ПРОЕКТ!

ДОКЛАД

ОТНОСНО

**публичните политики за интеграция на ромите в
България и основните проблеми на социално-
икономическото включване на ромската общност**

в рамките на проект

**„EU INCLUSIVE – Трансфер на данни и обмен на добри практики между
Румъния, България, Испания и Италия, относящи се до включването на
ромското население“**

София, 26.01.2012 г.

Екип на Институт Отворено общество- София с ръководител Мария Методиева

Автори на доклада:

Георги Богданов, Звезда Ванкова, Боян Захариев, Илко Йорданов, Петя Кабакчиева
Спаска Михайлова

Социологически екип:

Драгомира Белчева, Петя Брайнова, Алексей Пампоров, Петя Кабакчиева, Светлана
Аврамова, Лили Григорова

Редакция и оформление:

Мария Методиева, Димитър Димитров, Елица Маркова

*Изказаните становища и мнения в настоящия доклад са отговорност на авторите
и не отразяват непременно мненията и политиките на Институт Отворено
общество- София.*

Съдържание

ВЪВЕДЕНИЕ.....	5
РЕЗЮМЕ.....	6
ДЕМОГРАФСКИ ДАННИ ЗА РОМИТЕ В БЪЛГАРИЯ, ЗАКОНОДАТЕЛСТВО И АКТУАЛНИ ПОЛИТИКИ ПО АНТИДИСКРИМИНАЦИЯ И ИНТЕГРАЦИЯ В КОНТЕКСТА НА ЧЛЕНСТВОТО В ЕС.....	10
СОЦИАЛНО ВКЛЮЧВАНЕ НА РОМИТЕ.....	26
Преглед на практики и политики в сферата на социалното включване.....	27
Проблемът с бедността при ромите.....	27
Здравеопазване и достъп до здравни и социални услуги.....	29
Жилища и жилищна политика.....	33
РАВЕН ДОСТЪП И ИНТЕГРАЦИЯ НА РОМИТЕ НА ПАЗАРА НА ТРУДА.....	36
Преглед на практики и политики за осигуряване на равенство на пазара на труда.....	43
УЧАСТИЕ НА РОМИТЕ В ПУБЛИЧНАТА АДМИНИСТРАЦИЯ.....	45
Преглед на политики и практики за участието на ромите в публичната администрация.....	48
РОМИТЕ И МИГРАЦИЯТА.....	52
Преглед на политиките по отношение на миграцията и интеграцията на ромите.....	55
ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ.....	62
ПРИЛОЖЕНИЕ.....	68
Успешни примери за интеграция – интервю с Лало Каменов.....	68
Ромите и свободното движение на хора в ЕС - Изследване на случай.....	71

ВЪВЕДЕНИЕ

Настоящият доклад е разработен в рамките на проекта „EU INCLUSIVE – Трансфер на данни и обмен на добри практики между Румъния, България, Испания и Италия, отнасящи се до включването на ромското население“. Проектът е финансиран от Европейския съюз в рамките на румънския социален фонд и се изпълнява от Soros Foundation, Румъния в партньорство в Институт Отворено общество- София, Fundación Secretariado Gitano, Испания и Fondazione Casa della Carità Angelo Abriani, Италия. Специфичните цели на проекта са свързани със създаването база данни с прецизна и подлежаща на сравнение и анализ информация за ромското включване и заетост за всяка една от четирите страни, която редом с останалото, да подпомогне и анализа на проблемите на ромите мигранти в контекста на съществуващи инициативи за тяхното включване в трудовия пазар.

Докладът съдържа анализ на резултатите от социологическо изследване на публичните политики за интеграция на ромите в България и и препоръки, адресиращи основните проблеми на успешното включване на ромската общност в публичната сфера. Разработен е въз основа на предварително проведено национално представително проучване „EU INCLUSIVE“ (в периода май 2011 г.) и екипна работа в тематични работни групи. В хода на проекта предстои да бъде изготвен сравнителен доклад, който да отразява събраната количествена и качествена информация на национално ниво в страните партньорки и да послужи като основа за последващ анализ и формулиране на политики по отношение на ромското включване на пазара на труда в Европа.

Проучването „EU INCLUSIVE“ е проведено, следвайки представената методология:

Изследването се базира на гнездова извадка, стратифицирана по два признака – район за планиране (NUTS-2) и тип населено място (град-село). Интервюирани са 1100 лица на 16 или повече години, които се самоопределят като роми и живеят в обособени жилищни зони с концентрация на ромско население. За да се изпълнят условията за формиране на гнездо, като генерална съвкупност на извадката са приети всички групи от съседни адреси в страната, в които живеят 100 или повече души, самоопределящи са като роми. От тази гледна точка, извън извадката попадат всички лица с ромска идентичност, които живеят интегрирано сред мнозинството, както и кварталите с концентрация на ромско население под 100 души (обикновено малки селски махали или неформални градски зони с временно население). Максималната статистическа грешка на изследването е 2,9% при хипотеза за 250 000 души на 16 и повече години, които се самоопределят като роми и живеят в сегрегирани квартали и без да се отчита вътрешногнездовата корелация.

Характерна особеност на зоните с концентрация на ромско население е, че значителен дял от домакинствата, живеещи там, нямат коректна адресна регистрация. Част от домакинствата обитават жилища извън регулация, а в други случаи няколко домакинства се водят на един и същ адрес (без това фактически да е така). Друга особеност на голям дял от обособените квартали е, че целите или част от тях нямат изградена улична инфраструктура, което допълнително затруднява създаването на случайна извадка от адреси в тях. По тази причина екипът реализира изследването посредством т.нар. GPS извадка – основана на набор от произволно избрани географски координати в рамките на всяка жилищна зона. След като местата на точките са локализирани се избира най-близката врата на жилище, където евентуално ще бъде проведено интервю. След намирането на дома, анкетаторът трябва да интервюира лицето с най-близък предстоящ рожден ден в даденото домакинство. Тази процедура гарантира попадането в извадката да бъде равно вероятно за всички лица на 16 и повече години.

Настоящият доклад за България е структуриран шест основни глави, както следва: *Демографски данни за ромите в България, законодателство и актуални политики по антидискриминация и интеграция в контекста за членството в ЕС; Ромите, човешките права и дискриминацията; Социално включване на ромите; Равен достъп и интеграция на ромите на пазара на труда; Участие на ромите в публичната администрация; Ромите и миграцията.*

Конкретните изводи и препоръки по отношение на всяка една от главите са обособени и се съдържат в последната част на доклада *Изводи и препоръки*. Докладът* включва и приложение с интервюта и изследвания по случаи, които са илюстративни за разглежданите проблеми.

*Изследванията на случаи са в процес на подготовка

РЕЗЮМЕ

Публичните политики за интеграция на ромите през последните години на членство в ЕС са в достатъчна степен ясно изразени. Факторите, които опосредстват изпълнението на публичните политики, следва обаче да бъдат адресирани целенасочено и в дългосрочен план. Съществена част от бариерите, изградени пред реалното включване на ромите в обществото, са проблем на националните политики, които не включват изрично ромските общности. Като цяло това води до неефективност на политиките и това етническо малцинство продължава да бъде сателит на българското общество.

Дискриминацията, маргинализиращата бедност, липсата на заетост, ограничен достъп до публични услуги като здравеопазване, образование и жилищни условия са основните теми разгледани в доклада, базиран на проучването, проведено в рамките на проект „EU INCLUSIVE – Трансфер на данни и обмен на добри практики между Румъния, България, Испания и Италия, отнасящи се до включването на ромското население“.

По отношение на дискриминацията, респондентите на социологическото проучване споделят, че чувстват по дискриминирани в сравнение с преди 10 години¹. Изследването установява и дискриминация на териториален принцип, т.е. практиките на дискриминация в различните райони на планиране са различни, и зависят от населеното място.

Дискриминацията е основополагаща за ограничения достъп до публични услуги на ромската общност в България. Усещане за дискриминация, поради своя етнос, при търсене на медицински услуги са декларирали 42,3% от анкетираните, при търсене на социални услуги – 34%, при търсене на трудова заетост – 32%. Това от своя страна води и до задълбочаваща се бедност сред една от най-уязвимите обществени групи. Анализът на социологическите данни посочва, че 63% от ромите са бедни, като за сравнение бедни са 14.9% от българите². В предвид на това, че процесите на развитие сред ромската общност са огледало на процесите в макрообществото, се наблюдават процеси на дискриминация по признак възраст. Според проучването с най-висок дял на заетост са младите хора на възраст между 18-30г., докато най-трудно намират работа ромите над 60г., следвани от възрастовата група 46-59г. Това се потвърждава и от данни, получени по проект „Равенството – път към прогрес“, съвместен проект на ИОО - София с водеща институция Министерство на труда и социалната политика и партньор „Комисия за защита от дискриминация“.

Затрудненият достъп до пазара на труда и регламентираният труд, често пъти е основна причина за проблематизирания достъп и до здравни услуги. Почти половината от анкетираните роми, заявяват, че нямат здравни осигуровки. Изследване на ИОО - София от 2009г. посочва именно факта, че съществува риск дела на ромите, отпаднали от здравноосигурителната система в България да е по - голям в сравнение с останалите етнически групи.

В условията на 21 век, роми споделят, че живеят в колиба или фургон – 4.8%, под наем успяват да живеят около 3%, докато 86% от анкетираните твърдят, че обитават жилище, което е собственост на домакинството.

В предвид на ефектите и продължителността на икономическата и финансова криза, водени от потребността за осигуряване на доход за домакинството - 12% от респондентите в проучването посочват, че са пребивавали в чужбина за повече от 3 месеца, като честотата на пътуване се

¹ Вж по-долу, част „Ромите, човешките права и дискриминацията“

² Световна банка и Институт Отворено общество - София, Наблюдение на икономическата криза, февруари 2011

увеличава след приемането на България в Европейския съюз през 2007 г. За 84,2% от пребиваващите в чужбина основната причина за миграция е търсенето на по-добри доходи и по-добър живот, от тези които получават в България.

Данните от изследването EUINCLUSIVE извеждат Гърция като най-предпочитаната дестинация за работилите в чужбина ромите (30%) – с два пъти повече посочвания от следващите – Италия (15,2%), Германия (11,2%), Испания (10,4%). Гърция е и на първо място сред предпочитаните бъдещи дестинации за намиране на работа в чужбина – 23% от респондентите, които имат миграционни нагласи, биха потърсили работа там.

Европейският съюз се основава на ценности като зачитане на човешкото достойнство, на свободата, демокрацията, равенството, принципите на правната държава, както и на зачитането на правата на човека, включително правата на лицата, които принадлежат към малцинства³. Данните от проведеното изследване, обаче, показва че въпреки наличието на краткосрочни и дългосрочни стратегии, оперативни документи и програми, публичните политики за интеграция на ромите не са достатъчно ефективни.

От изключително значение е привеждането на мерките от различните стратегически и оперативни документи в действие. В този смисъл е необходимо определянето на реални ресурси за постигане на заложените цели и повече усилия за максимално използване на наличните фондове от ЕС, най-вече по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ и Оперативна програма „Регионално развитие“. В тази връзка е необходимо да се повиши капацитета на публичните институции, отговорни за усвояването на тези ресурси, да се минимизира бюрокрацията, да се опростят и ускорят процедурите за финансиране. Необходими са нови разпоредби и конкретно насочени средства от Структурните фондове на ЕС за подобряване на статуса на ромите (за борба със сегрегацията и осигуряване на равен достъп до обществени услуги, насърчаване на заетостта, образованието и културата); както и разработване на единни и общовалидни за всички страни членки на ЕС документи, определящи общи минимални стандарти за политиките за социално включване, насочени към ромите.

Всички усилия и действия на публичните институции, както на национално ниво така и европейско ниво, е нужно да бъдат консултирани и с представители на ромската общност (в лицето на ромски НПО и представители на общността); трябва да са взаимосвързани и да следват логически предварително планиран процес; да бъдат независимо наблюдавани и оценявани, а при евентуални неуспехи следва да се предприемат стъпки за подобряване и преосмисляне на постигнатото.

Необходими са повече целеви програми и мерки, които да активират неактивните лица на пазара на труда и да ограничат сегрегацията на ромите. Необходимо е адаптиране на провежданите курсове за ограмотяване, както и въвеждане на квалификационни курсове като резултат и активиране на гражданския сектор в реализацията на дейности по включването на ромите на пазара на труда. Препоръчителни са мерки за модернизиране на публичните служби по заетостта, с цел идентифициране на човешки капитал, с подходящ профил в отговор на търсенето на местния трудовия пазар.

³ Харта на основните права на Европейския съюз

С оглед осигуряване на равнопоставен достъп до здравеопазване и здравна грижа следва да се проведе цялостна реформа, основно в болничната помощ. Необходимостта от редуциране броя на здравнонеосигурените лица е от съществено значение за бъдещето на здравната система и за подобряване на здравния статус на българското население. Очевидна е нуждата от ромски здравни медиатори, които осъществяват връзката между ромската общност и здравните институции, от една страна, и от друга поддържат и информират своевременно общността за промени в здравната система, резултат от дългогодишната реформа в сферата на здравеопазването в България.

България е една от страните в ЕС, в която жилищните условия за ромите се влошават⁴. Финансовите ресурси отделени до този момент за разрешаването на този проблем са почти незначителни, в сравнение с потребността от подобряване на жилищните условия на ромите в страната. На база на социологическите данни и анализа на съществуващото законодателство и набора от стратегически и оперативни документи се препоръчва разработването на иновативни инициативи, основаващи се на интегрирания подход, целящи осигуряването на пълноценен живот на ромските домакинства в обособените квартали в страната.

Макар и в българското общество да битува митът за ромите, които са в строга и силна зависимост от социалните помощи: 11% от респонденти, самоидентифицирали се като роми и участвали в изследване на Световна банка и Институт Отворено общество - София, „Наблюдение на икономическата криза“ , през февруари 2011. декларират, че към момента на интервюиране получават социални помощи. В динамичния икономически контекст, възниква нуждата от промяна и въвеждане на гъвкавост в системата на социалното подпомагане.

И накрая, но не на последно място по важност изследването отново поставя въпроса за активното участие на централните, регионални и местни власти в процеса на приобщаване на ромите в България, както и нуждата от релевантна и адекватна статистическа информация, която е критична за формулирането на публични политики. Политики, които са основани на факти и отговарящи на основните нужди на ромската общност в страната.

⁴FRA, *Housing Conditions of Roma and Travellers in the European Union*, p. 45.

ДЕМОГРАФСКИ ДАННИ ЗА РОМИТЕ В БЪЛГАРИЯ, ЗАКОНОДАТЕЛСТВО И АКТУАЛНИ ПОЛИТИКИ ПО АНТИДИСКРИМИНАЦИЯ И ИНТЕГРАЦИЯ В КОНТЕКСТА НА ЧЛЕНСТВОТО В ЕС

Демографски данни

България е сред страните в Европейския съюз (ЕС) с най-значително ромско население, въпреки че данните от последното 17-то поред преброяване на населението в демографската история на България (Преброяване 2011) намаление на броя на хората, които се самоопределят като роми. В преброяването от 2011 г. 4,87% от отговорилите на доброволния въпрос за етническа принадлежност се самоопределят като роми. Това са 4,42% от цялото население на страната. При предишното преброяване на населението от 2001 г. тези, които се самоопределят като роми са 4,68% от цялото население или 4,69% от отговорилите на въпроса за етническата си принадлежност. Тъй като при преброяване 2011 г. има много голям брой откази от отговор на въпроса за етническата принадлежност, по-подходяща база за сравнение е индикаторът за дял на ромите от всички отговорили, който бележи незначителен ръст. Ако се абстрахираме от допускането, че значима част от неотговорилите може да са от ромски произход и приемем, че отказът от отговор на въпроса за етническата принадлежност не зависи от етническия произход на анкетирания, стигаме до заключението, че делът на ромите сред населението в България е останал непроменен през първото десетилетие на 21-ви век. Има обаче мнения на експерти, че последното преброяване подценява броя на самоопределящите се като роми, тъй като делът на ромите сред неотговорилите може да е непропорционално голям⁵. Има и много експертни оценки за броя на ромите, които не се базират на самоопределение, а на различни други методи за идентификация. Сред оценките, даващи най-висок процент на ромите е тази на Съвета на Европа, според която ромите са 10,33% от българското население. Тази оценка е цитирана и в официалния документ на Европейската комисия (ЕК), с който страните членки са поканени да подготвят национални ромски стратегии⁶.

Ромите са разпръснати по територията на страната на ниво райони за планиране (NUTSII) и на ниво административни области (NUTSIII), но са доста концентрирани на по-ниските териториални нива в обособени общности и квартали в по-големите населени места. Ромите са представени в съотношение по-голямо от средното в 17 области на страната. Областта с най-голям дял на ромите е Монтана (29%), в Северозападния район за планиране, следвана от Сливен (28%) и Ямбол (27%) в Югоизточния район за планиране. На общинско ниво също се наблюдават големи разлики – ромите са концентрирани в определени общини. В някои общини се срещат села с изцяло ромско население, както и сегрегирани ромски квартали в големите градове. Като цяло, нивото на жилищна сегрегация е високо, което се отразява също под формата на сегрегация в ползването на публични услуги и големи различия в достъпа. По-подробен анализ на жилищната политика по отношение на ромите е направен по-нататък в доклада, в частта „Социално включване на ромите“.

Илона Томова, един от водещите изследователи на ромите в България, предлага своя класификация на ромите, въз основа на емпирично социологическо изследване⁷. Томова базира класификацията си на сравнение на данните за самоидентификацията с експертна оценка. Въз основа на този сравнителен критерий само две трети от ромите всъщност казват,

⁵Пампоров, А. (2011). „Déjà vu: Изчезващите малцинства“, сп. „Обектив“, бр. 195, 25-ти юли 2011 г.

⁶European Commission. *An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020*. COM(2011), 173 final, 15.

⁷Томова, И. (1995). *Циганите в преходния период*. МЦПМКВ, София.

че са роми. Турско-говорящите роми, които се самоопределят като турци, са една пета. Всеки 10-ти сред ромите се самоопределя като българин, като тези роми са най-интегрираните и с най-доброто образование. Тези, които се самоопределят като влашки роми са по-малко от 10%. Съотношенията между различните групи малко са се променили през последните 15 години, но моделът на класификация все още е полезен за целите на формулиране на политиките за приобщаване, особено след като Европейската комисия също подчерта, че терминът "роми" е използван "като рамка, която включва групи от хора, които са с повече или по-малко сходни културни характеристики"⁸.

Законодателство и актуални политики по антидискриминация и интеграция в контекста на членството в ЕС

В Съобщението на Европейската комисия от 5 април 2011 г., озаглавено „Рамка на ЕС за национални стратегии за интегриране на ромите до 2020 г.“, изрично се посочва, че „Най-напред държавите членки трябва да гарантират, че ромите не са подложени на дискриминация, а отношението към тях е еднакво с отношението към останалите граждани на ЕС – с еднакъв достъп до всички основни права, както са заложи в Хартата на основните права на ЕС.“

Антидискриминационната нормативна регулация включва два основни компонента – от една страна гарантиране на правата на всички хора и групи – равенство пред закона, възможност за участие във всички сфери на обществения живот; от друга – наличие на санкции при неспазването на тези ключови изисквания. Заключение на Съвета на ЕС от 24 май 2011 г. относно Рамката на ЕС за национални стратегии за интегриране на ромите до 2020 г., започва със следния категоричен преамбул, който очертава целенасочената политика на Съюза за гарантиране на правата на всички негови граждани и антидискриминационната регулация:

1. „Европейският съюз се основава на ценностите на зачитане на човешкото достойнство, на свободата, демокрацията, равенството, принципите на правовата държава, както и на зачитането на правата на човека, включително правата на лицата, които принадлежат към малцинства, както следва от член 2 от Договора за Европейския съюз и по-специално от член 21 от Хартата на основните права на Европейския съюз;
2. [...] борбата със социалното изключване, дискриминацията и неравенството е ясно заявен ангажимент на Европейския съюз, както се посочва наред с другото в член 3 от Договора за Европейския съюз и в членове 9 и 10 от Договора за функционирането на Европейския съюз;
3. Член 19 от Договора за функционирането на Европейския съюз специално оправомощава Съвета да приема необходимите мерки за борба с дискриминацията, основана на пола, расата или етническия произход, религията или убежденията, наличието на физическо или умствено увреждане, възрастта или сексуалната ориентация. Съветът упражни тези правомощия, като прие Директива 2000/43/ЕО относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход; В Преамбула са включени и всички ключови документи, задаващи рамката на европейското антидискриминационно законодателство, върху което стъпва и българското.

Като демократична правова държава Република България по Конституция гарантира правата на всички свои граждани. Но за спазването на тази обща рамка са включени антидискриминационни текстове в различни закони, а от 1-ви януари 2004 г. в България е в

⁸European Commission, *An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020*, COM(2011) 173 final, Brussels, 5.4.2011, 2.

сила **Закон за защита от дискриминация (ЗЗД)**, определян от експерти като един от най-добрите в ЕС. Законът трябва да осигури „равенство пред закона, равенство в третирането и във възможностите за участие в обществения живот и ефективна защита срещу дискриминация“⁹ Значението на понятието „дискриминация“ в Закона трябва да се подразбира, но са дефинирани обстойно признаците, спрямо които се забраняват дискриминационни действия, и се разграничават две форми на дискриминация – пряка и непряка:

„Чл. 4. (1) Забранена е всяка пряка или непряка дискриминация, основана на пол, раса, народност, етническа принадлежност, човешки геном, гражданство, произход, религия или вяра, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично или обществено положение, увреждане, възраст, сексуална ориентация, семейно положение, имуществено състояние или на всякакви други признаци, установени в закон или в международен договор, по който Република България е страна.

(2) Пряка дискриминация е всяко по-неблагоприятно третиране на лице на основата на признаците по ал. 1, отколкото се третира, било е третирано или би било третирано друго лице при сравними сходни обстоятелства.

(3) Непряка дискриминация е поставяне на лице на основата на признаците по ал. 1 в по-неблагоприятно положение в сравнение с други лица чрез привидно неутрална разпоредба, критерий или практика, освен ако тази разпоредба, критерий или практика е обективно оправдан/а с оглед на законова цел и средствата за постигане на целта са подходящи и необходими.“¹⁰

За юридически непросветен човек текстовете на закона не са много прозрачни, ето защо анонимен автор си е направил труда да обясни по-разбираемо и с примери какво означават тези разпоредби за ромите:

„Дискриминация означава разграничение между хората на базата на определените характеристики и без оглед на личните им качества, като това разграничаване поставя някои от тях в по-неравностойно положение.... Пряка дискриминация има когато едно лице е третирано по-неблагоприятно от друго лице в сравнима ситуация въз основа на един от признаците споменати по-горе. Например: Работодател обявява свободно работно място като изрично пояснява, че не приема роми на работа“ Даден е и пример за непряка дискриминация: „ В този случай дискриминатора или скрива намерението си да дискриминира под неутрална разпоредба или практика или несъзнателно поставя едно лице в по-неблагоприятно положение в сравнение с друго, което си е дискриминация независимо от неговото намерение. Пример: Собственик на заведение се опитва да избегне наемането на Роми на работа, като поставя изискване кандидатите за сервитьор да имат висше образование... Като се има предвид, че висшите роми са малко, това е скрита дискриминация“¹¹

Поместваме тези пространни цитати, за да се види, че макар дискриминационната практика да се усеща осезаемо, тя трудно са „разчита“ през законовите разпоредби, и затова е необходима не просто популяризация на законовите норми, но и онагледяването им с примери, както това е направил авторът по-горе.

Спазването на Закона се следи от **Комисията за защита от дискриминацията (КЗД)**, започнала работа от 2005 г., в момента имаща и 18 регионални представителства. От публикуваните

⁹<http://lex.bg/laws/ldoc/2135472223>

¹⁰<http://lex.bg/laws/ldoc/2135472223>

¹¹ Примерите са взети от сайта www.erionet.org – anti-discriminationLEGBG. pdf

обстойни отчети на Комисията за работата ѝ през тези години, и по-специално от Отчета за 2010 г. се вижда¹², че през 2010 г. Комисията е разгледала 838 жалби и сигнали и 268 преписки. Ако се проследи дейността на постоянните специализирани съдебни състави, ще се види следното:

Година	Общ брой преписки	Преписки по производства за етническа принадлежност
2006	183	46
2007	215	57
2008	278	23
2009	299	18
2010	268	22

Ако се сравнят относителните дялове на преписките по дела, свързани с етническа принадлежност, ще се види, че през 2006 г. те са съставлявали 25% от общия брой преписки, докато през 2010 те са едва 8%. Логичният извод би бил, че дискриминацията по етнически признак е намаляла. Дали обаче това е така, или по-скоро niskият брой заведени преписки показват, че Законът за защита от дискриминация не се познава и хората не знаят по какъв повод, къде и как да се обърнат за защита на правата си. При всички случаи е необходима още по-голяма популяризация на дейността на КЗД, както и на закона, в двойния смисъл на думата популяризация – сред повече хора и по-популярно, на обикновен разбираем език.

Мерки за преодоляване на дискриминацията спрямо ромите са предвидени и в **Националната стратегия на Република България за интегриране на ромите (2012-2020)**, одобрена от Министерският съвет на 21.12.2011г., както и в приетия **План за действие за изпълнение на Националната стратегия, с два периода: 2012-2014 г.**, завършващ с изпълнението на Националния план за действие по „Десетилетие на ромското включване 2005-2015г.“, актуализиран през 2011г.; и **втори период, обхващащ 2014-2020 г.** и съобразен със следващия програмен период на ЕС и Оперативните програми за България до 2020 г. В приетия сега План за действие са заложили само дейности, които ще се изпълняват в първия период.

Разбира се, **Националната стратегия за интегриране на ромите в Република България (2012-2020 г.)** далеч не е единственият стратегически и оперативен документ, свързан с интеграцията на ромите. Интеграцията на ромите е засегната отчасти и в следните документи: *Стратегия за осигуряване на равни възможности на хората с увреждания (2008-2015 г.)*, *Съвместен меморандум по социално включване на Република България, Национален доклад по стратегиите за социална закрила и социално включване на Република България (2006-2008 г.)*, *Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ (2007-2013 г.)*, *Национална програма за училищно образование и предучилищно възпитание и подготовка (2006-2015 г.)*, *План за действие за намаляване на броя на необхванатите и отпадащите ученици в задължителна учебна възраст (2007–2009 г.)*, *Национален план за интегриране на деца със специални образователни потребности и/или хронични заболявания в системата на народната просвета*, *Национална стратегия по миграция и интеграция (2008-2015 г.)*, *Стратегия за демографско развитие (2006-2020 г.)*, *Стратегия за детето (2008-2018 г.)*, *Стратегия за образователната интеграция на децата и учениците от етническите малцинства*, *Стратегия за младежта (2010-2020 г.)*, *Национален план за действие по „Десетилетие на ромското включване“ (2005-2015 г.)*, *Национална програма за подобряване на жилищните условия на ромите (2005-2015 г.)*, *Национална програма за реформи (2011-2015 г.)* и др.

¹²<http://www.kzd-nondiscrimination.com>

В Националната стратегия на Република България за интеграция на ромите (2012-2020), и във визията, и в стратегическата цел, спазването на принципите на равнопоставеност и недискриминация са изведени като приоритет, а във визията изрично се посочва, че „интеграцията на ромите и на българските граждани в уязвимо положение, принадлежащи към други етнически групи е активен двустранен процес на социално включване, насочен към преодоляване на съществуващите за тях негативни социално -икономически характеристики и последващ просперитет в обществото.“

В Националната стратегия антидискриминационните мерки са включени като пета оперативна цел „Върховенство на закона и недискриминация“, формулирана по следния начин: „Гарантиране правата на гражданите, с акцент върху жените и децата, защита на обществения ред, недопускане и противодействие на проявите на нетолерантност и на „език на омразата“, с десет подцели, от които първите четири са доста общо формулирани: „повишаване гаранциите за ефективна защита на правата на българските граждани в уязвимо социално положение, принадлежащи към различни етнически групи; ефективно прилагане на политиките за интеграция на ромите...; преодоляване на културните бариери в общуването и всякакви форми на дискриминационни нагласи; утвърждаване на толерантни междуетнически отношения чрез всички форми, вкл. и спорт“.

Трябва да се включи мащабна разяснителна кампания, на разговорен език, насочена и към българи и роми, за това що е дискриминация и как човек може да реагира в случай на дискриминация. Трябва да се включи и постоянен мониторинг на речта на омразата в ключови медии, както и периодични изследвания на дискриминационните нагласи и установяване на факторите, влияещи върху намаляването им

Планът за действие към Националната стратегия на Република България за интегриране на ромите (2012-2020), съдържа 122 дейности по приоритетите, от които само 7 са по „Върховенство на закона и недискриминация“. Освен че са малко, те са и твърде конкретни - предимно обучителни, за определени групи от хора: на първо място за полицейски служители – общо, и за 70 души от охранителна позиция по права на етническите малцинства; на млади роми, работещи в публичната администрация и на социални работници. Единствено в сферата на утвърждаване на толерантни етнически отношения се предвижда по-всеобхватна дейност, насочена към повече хора – „Организиране на проект “Искам да бъда” за провокиране чувство на симпатия към младите роми и ангажиране на изтъкнати спортисти в медийна кампания“. Обучителни дейности на

малки групи от хора могат да помогнат донякъде, но не са насочени към сърцевината на проблема за атакуване на дискриминационните нагласи и преодоляване на дискриминационни практики. Точно тук трябва да се включи мащабна разяснителна кампания, на разговорен език, насочена и към българи и роми, за това що е дискриминация и как човек може да реагира в случай на дискриминация. Трябва да се включи и постоянен мониторинг на речта на омразата в ключови медии, както и периодични изследвания на дискриминационните нагласи и установяване на факторите, влияещи върху намаляването им. Донякъде този проблем е засегнат в петте дейности, задължение на КЗД към приоритет 5, които са едновременно по-мащабно формулирани, но и с по-голям фокус върху дискриминацията, но тъкмо за да могат да се следят резултатите от тези дейности, те трябва да залегнат в Плана за действие.

Недопустимо е целта „повишаване гаранциите за ефективна защита на правата на българските граждани в уязвимо социално положение, принадлежащи към различни етнически групи“ да се сведе до „Подобряване на ефективността на работа на полицейски служители в мултиетническа среда при спазване на стандартите по правата на човека“, която е и първата цел в Плана за действие. Недопустимо е по две причини – оставя се с впечатление, че основният проблем и характеристика на ромите е престъпността, и второ – че полицейските

служители досега нарушават стандартите на правата на човека, действайки в мултиетническа среда.

До известна степен недостатъците на Плана в тази част се компенсират от подробно разработения Комуникационен план, включен в същия документ, чиято основна цел е: „промяна на негативните нагласи в българското общество към ромската общност, чрез осигуряване на по-добра публичност и прозрачност на дейностите по осъществяване на интеграционните политики и популяризиране на добри практики и примери в областта на интеграцията на ромите.“ Както целите, така и посланията са много добре формулирани. Много важно е посланието, че на ромите трябва да се гледа като на ресурс, а не като на проблем, както и това, че „Държавата не подпомага едни български граждани за сметка на други“, тъкмо защото един от новите предразсъдъци спрямо ромите е, че те са привилегирована група.

Българските закони в областта на здравеопазването, социалното подпомагане, труда и образованието санкционират фактичкото социално неравенство и се стремят да го коригират, преобразувайки го в правно равенство (равноправие). Равноправието обаче представя за ирелевантен факта, че в действителния живот съществуват дълбоки социални различия и че към хората не се подхожда като към равни поради фактичкото им положение

Но в целите на Комуникационния план е включена и такава, която е точно за част 5 „Върховенство на закона и антидискриминация“: „Преодоляване на съществуващи практики, като например ранните бракове, домашното насилие, трафика на хора и т.н.“, цел, спрямо която трябва да се изработят конкретни мерки за действие. Като цяло обаче Планът за действие в частта „Върховенство на закона и недискриминация“, трябва значимо да се подобри.

И в Националната стратегия, и в Плана за действие, в различните части, особено в „Образование“ и „Култура и медии“ се подчертава значението на интеркултурния диалог и мултикултурния подход. Трябва да се прецени дали в сегашната ситуация не е по-добре да се набляга на сходствата, а не толкова на различията, на универсалността на правата, а не толкова на културните права. Обществото трябва да привикне да вижда ромски лица навсякъде – и в учебници, и в плакати, на

модни подиуми, по телевизията, това не трябва да е екзотика, а норма.

Равенството пред закона и правото на обществено и здравно осигуряване, гарантиращо достъпна медицинска помощ, на безплатно ползване на медицинско обслужване и на социално подпомагане, на достоен труд и образование на всички български граждани е гарантирано от Конституцията на Република България (членове 6, 48-54). Институтът на равенството и произтичащите от Конституцията права са интегрирани в законодателните актове в областта на образованието, здравеопазването, социалното подпомагане, социалната закрила и пр.

Принципът, че всички хора се раждат свободни и равни по достойнство и права и че всички граждани са равни пред закона, като не се допускат никакви ограничения на правата или привилегии, основани на раса, народност, етническа принадлежност, лично и обществено положение или имуществено състояние, е залегнал и във Всеобщата декларация за правата на човека, страна по която е и България, както и в други международноправни актове. Всичко това поставя ромите от гледна точка на закона на равни позиции с всички останали. Друго понятие на съвременното право, което е свързано с принципа за равенството, е т.нар. „утвърждаващо действие“. Приема се, че след като група лица е била онеправдана, респективно дискриминирана, то тя следва да ползва някои особено благоприятни придобивки, чиято цел е

да отстрани последиците от предходното онеправдаване (например чрез въвеждане на квоти за жени, младежи, социално слаби и т.н.). Важно е да се отбележи, че от правна гледна точка понятието „предимство“ не е синоним на привилегия. „Предимството“ има друга функция – то се прилага с цел да се постигне желаното равенство.

Равенството, на свой ред често синоним на равноправието пред закона, като принцип означава, че всички български граждани, в това число и уязвимите групи като ромите, имат правото да бъдат третирани спрямо другите на равни начала от закона. Българските закони в областта на здравеопазването, социалното подпомагане, труда и образованието санкционират фактическото социално неравенство и се стремят да го коригират, преобразувайки го в правно равенство (равноправие). Равноправието обаче представя за ирелевантен факта, че в действителния живот съществуват дълбоки социални различия и че към хората не се подхожда като към равни поради фактическото им положение. Именно през призмата на фактическото положение на уязвимите групи като ромите по-нататък ще бъде разгледана законодателната рамка в областта на социалното включване.

Може би най-бързо развиващият се сегмент в тази сфера са политиките, свързани с деца и точно политиката на деинституционализация. С приемането на Националната стратегия по деинституционализация през 2010 г. и на Плана за действие, се очаква ускоряване на процеса на извеждането на деца от институциите, голяма част от които са от ромски произход, както и настаняването им в друг вид услуги. Предвиждат се подобрения в областта на семейната подкрепа и оттук намаляване на риска от изоставяне и негативните последици върху благосъстоянието на децата поради ограничените възможности за достъп до подходящо образование, здравеопазване и други обществени услуги.

Един от най-важните закони от гледна точка на социалното включване на ромите е **Законът за народната просвета**. Съгласно закона училищата и детските градини имат задължението да приемат деца от ромски произход, деца със специални образователни потребности, с увреждания и пр., тъй като това кореспондира със залегналия в Конституцията принцип на равенство и равноправие. Правната норма предполага съдействие от страна на държавата при образованието на ромските деца, така че те да бъдат равнопоставени спрямо останалите си връстници. Факт е обаче, че законът не осигурява равен шанс за децата със специални потребности и в частност за ромите, които не владеят добре български език. Друг съществен проблем е непригодната среда, отдалечеността на училището и липсата на транспорт, дискриминационните нагласи в училище и пр. Така политиката на социално включване през образованието дава неравен шанс на децата още с постъпването им в първи клас. Стъпка напред са усилията на Министерството на образованието, младежта и науката (МОН) в връзка с измененията в закона, с които се въвежда задължителна подготовка на децата за училище от 5-годишна възраст. Промяната произтича от заложеното в работната програма „Образование и обучение 2020“ за изпълнение на Лисабонската стратегия на Европейския съюз. С измененията в закона се цели осигуряване на по-доброто социализиране на децата, включително и на ромите, за които българският език не е майчин. С промените се урежда възможността за осигуряване на безплатен транспорт за децата и учениците от населено място, в което няма детска градина или училище, до най-близкото населено място на територията на общината или на съседна община, където има детска градина или училище.

В духа на коментираната по-горе връзка между равенство, равноправие, социално равенство и равен достъп, безспорно достижение на закона са множеството конкретни текстове, които гарантират равния достъп на децата със специални образователни потребности и тяхната интеграция в т.нар. „масови училища“. В същото време обаче, проблематичен поради множество причини остава равният достъп и образователната интеграция на ромските деца. Усилията на правителството за подобряване на достъпа до ранно детско образование не са достигнали до най-уязвимите роми, въпреки промените в Закона за народната просвета (респ.

Закон за училищното образование). Законът създава усещането, че образователното ниво на ромите в България е като това на мнозинството, поради което не са необходими по-нататъшни усилия в него да бъдат включени членове и алинеи, стимулиращи действията за образователна интеграция на децата от ромското малцинство, въвеждането на интеркултурно образование и избягването на изкуственото отделяне на ромските деца в етнически обособени паралелки. Социалните облекчения и санкциите за родители на ромски деца, които ги пращат или не на училище, са по-скоро плод на социалното инженерство, отколкото необходимо условие за постигането на социално включване на ромите чрез образование.

Една от основните причини за неуспеха на досегашните политики за интеграция на ромите да произведат видим резултат на макроикономическо ниво е свързана с неадекватното им финансово обезпечаване

Според данните от изследването на ИОО- София услугите на предучилищното образование и детските градини масово не се ползват от децата и родителите от ромски произход. Едва 2,3% от родителите са ползвали детски ясли, а 1,7% - забавачка. Децата, посещаващи детска градина са малко повече – 12 %, но това е доста под желаното. Бедността и детският труд в ромската общност е основната причина да не се посещава училище. Данните от изследването EUINCLUSIVЕ сочат, че 11 на сто от децата под 16 годишна възраст не посещават училище. Сред основните посочени за това причини са липсата на пари (57,5%), следвани от нужда от помощ въкъщи, нужда децата да работят, липса на добри познания по български език, лошо отношение от страна на учителите и здравословни причини. Следователно основната причина за непосещаване на училище, посочена от родителите, е бедността. Немалък брой отговори се отнасят и до проблеми в училище, вероятно като резултат от по-слабата начална подготовка на децата и от дискриминационни практики в училище. Ето защо политиките за интеграция трябва да са приоритетно фокусирани към ранното образование в детски ясли и градини. Мерки в тази посока биха облекчили родителите и биха подпомогнали равноправното включване на ромските деца в училище на по-късен етап. Специално внимание трябва да се обърне и върху обучението на учители за справяне с дискриминацията в училище.

Тясно свързано с по-нататъшното ограмотяване на ромското население е и насърчаването на тяхната заетост по смисъла на **Закона за насърчаване на заетостта**. Както и в по-горе разгледания закон, и тук ясно се вижда потвърждение на конституционно гарантирания принцип на недискриминация и неравенство по определен признак. Анализ на закона показва, че той се фокусира повече върху вторични дейности, като например усилия в посока ограмотяване с цел по-лесно намиране на работа. По-удачно би било поставянето на акцент върху индивидуализиране на подкрепата според нуждите на уязвимите групи за включването им на пазара на труда.

Агенцията по заетостта остава централизирана структура на управление, а Бюрата по труда са деконцентрирани структури по места, като много често местните неправителствени организации, общинските администрации и местния бизнес не са напълно интегрирани в дейността на тези структури. Причините за това са, че централизацията налага общи програми и проекти и често те са неадекватни към местните реалности. Освен това липсата на съгласуваност между налаганите отгоре мерки по стимулиране на безработицата по места и нуждите на местния бизнес се разминават. Всичко това създава предпоставки джобовете на бедност да стават все по-големи. Огромна част от ромските младежи не разполагат с никакъв трудов опит. Кризата в най-голяма степен засяга работниците с ниска квалификация (включително голяма част от ромското малцинство), които представляват почти 70% от безработните. Делът на дългосрочната безработица (46% през 2010 г.) е по-висок в сравнение

със средния за ЕС (2010 г.: 40%) и съществува риск от превръщането ѝ в структурна безработица¹³.

Законът за социалното подпомагане играе ключова роля, що се отнася до социалното включване на ромите. Урежданите с него отношения са в посока подпомагане на гражданите, които без помощта на друго не могат да задоволяват своите основни жизнени потребности, укрепване и развитие на обществената солидарност в трудни житейски ситуации, подпомагане на социалната реинтеграция на лицата, които получават социални помощи, подпомагане на трудовата заетост на безработните лица, които отговарят на изискванията за получаването на месечни социални помощи и насърчаване на предприемачеството в социалната сфера чрез предоставяне на социални услуги от физически и юридически лица. Социалното подпомагане се изразява в предоставяне на помощи и услуги и се посочва в закона, че трябва да се извършва по начин, който да запазва човешкото достойнство на гражданите.

Право на социално подпомагане имат българските граждани, семейства и съжителстващи лица, които поради здравни, възрастни, социални и други независещи от тях причини не могат сами чрез труда си или доходите, реализирани от притежавано имущество, или с помощта на задължените по закон да ги издържат лица, да осигуряват задоволяване на основните си жизнени потребности. Разпоредбите и принципите на закона от една страна отговарят напълно на принципа за недопускане на дискриминация на дадена етническа група и осигуряват равен достъп на гражданите от ромски произход до социално подпомагане. От друга страна обаче, на практика се получават сериозни проблеми, тъй като законът не предвижда да реализира политики, насочени към отделни групи граждани. Така уязвимите лица от ромски произход могат да се окажат в ситуация, в която да не могат да докажат, че отговарят на условията за отпускане на помощи и оттук да не получат възможност за последващи опити за тяхното социално включване. Това може да стане поради липса на грамотност, на нужни удостоверяващи положението им документи и пр. Така например много голям процент от ромите в ромските квартали в големите градове не могат да докажат собственост на имота си, защото живеят в незаконни къщи и нямат документ за собственост на жилищата си. Проблем би бил случай, в който родителите не са се погрижили за получаване на първа лична карта на децата си, тъй като не могат да ги регистрират на адрес, което би ги лишило от документ за самоличност. Добре известен факт е, че без лична карта ромите губят правото си на помощи. Всички тези условия поставя закона над нуждите на гражданите и много често той не обслужва нуждаещите се, а стремежите на администрацията да отправят отказ.

Под въпрос са някои от предложенията, залегнали в предоставения за отправяне на препоръки Закон за изменение и допълнение на Закона за социално подпомагане. Такова е например обвързването на получаването на месечни социални помощи с полагането на общественополезен труд. Това крие риск уязвимата група на ромите, живеещи в бедност, да бъде повторно наказвана и обвинявана за това, че няма достъп до заетост. Такива практики са налице в някои изостанали в социалната си политика страни и биха представлявали грубо нарушение на човешките права. Данните показват, че основен проблем в сферата на социалните услуги в България е именно липсата на услуги по превенция, което налага отчитане на факта, че всички български граждани, в това число ромите, имат право на достъп до социални услуги, които да подкрепят успешното включване и/или реализация в социалната общност на техните потребители. Стъпка в правилна посока са стремежите към

¹³Виж ПРЕПОРЪКА НА СЪВЕТА от 12 юли 2011 година относно Националната програма за реформи на България от 2011 г. и съдържаща становище на Съвета относно актуализираната Конвергентна програма на България за периода 2011—2014 г., Официален вестник на ЕС, 15.7.2011 г., <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:209:0005:0009:BG:PDF>>

децентрализация на дирекциите социално подпомагане, които да преминат на подчинение на общинските власти.

Законът за здравето цели опазването на здравето на гражданите като състояние на пълно физическо, психическо и социално благополучие. То е национален приоритет и се гарантира от държавата чрез прилагане на принципа на равнопоставеност при ползване на здравни услуги и равнопоставеност при оказване на медицинската помощ с приоритет за деца, бременни и майки на деца до 1 година.

От казаното по-горе е видно, че както и в Конституцията и тук по-скоро става въпрос за извеждане на преден план на равенството пред закона и недискриминационно третиране на гражданите от ромски произход. На практика обаче съществуват някои проблеми, които поставят въпросителни относно равния достъп на ромите до здравни услуги. Така например в чл. 82а. от Закона за здравето е видно, че със средства от собствени приходи общините могат да подпомагат дейности по профилактика и лечение на социално слаби, безработни и други лица, които имат регистрация за постоянен адрес в съответната община. Както и при Закона за социалното подпомагане, на преден план излиза отново казусът с роми без документи, удостоверяващи тяхната адресна регистрация, което би лишило такива лица от възможността да получат подпомагане за профилактика и лечение. Сред административно-наказателните разпоредби са глоби от 50 до 100 лв. за лица, които не се явяват на задължителен профилактичен медицински преглед, изследване или имунизация, и глоби за родители или настойници, които не осигуряват провеждането на задължителните имунизации на децата си, в размер от 50 до 100 лв. С въведените през 2010 г. промени в закона месечните помощи за деца вече се получават, само ако родителите представят бележка, че децата им имат задължителните имунизации, а освен това са направени и задължителните профилактични прегледи при личния лекар. Законът за здравното осигуряване, който също е ключов от гледна точка на бъдещото получаване на здравни грижи, поставя редица въпроси по отношение на дълготрайно безработните роми, които не са здравно осигурени и са останали без възможности за осигуряване на здравна грижа.

От големия набор налични стратегически документи е видно, че в България не липсва воля за създаване на стратегически документи, но проблемът остава в това да се приведат тези документи в действие. В повечето случаи липсва работещо на практика финансово обвързване и разпределение на финансови средства, които да залегнат в националните бюджети за съответната година и които да са адекватни за постигане на видими ефекти на национално ниво. Има добри примери и за секторни стратегии и планове в сферата на образованието и подобряването на жилищните условия, които обаче никога не бяха приложени в тяхната пълнота. Националната програма за подобряване на жилищните условия на ромите е най-показателният пример в това отношение. Тя се основаваше на подробен експертен анализ и оценка на нуждите и беше бюджетизирана в съответствие с тези оценки, но планът не беше приложен и средствата, заделени на годишна база (преди програмата да бъде реално спряна през 2009 г.) се разминаваха почти десетократно с прогнозните. Затова е от особено значение новата стратегия да бъде подкрепена с добре бюджетизиран план за действие с използването както на структурните фондове, така и на средства от националния бюджет. Друг важен компонент от плана за действие е наличието на механизъм за ранно сигнализиране за това дали поетите ангажименти се изпълняват, като внимателно се проследява цикъла на бюджетно планиране на национално ниво. Това не изключва необходимостта от подобряване на съществуващите програми, подходи и изпълнение. Въздействието трябва да бъде внимателно наблюдавано и документирано и неефективните програми трябва да се спират и заменят с нови. Но тези корекции и подобрения могат да бъдат направени само ако в интеграцията на ромите действително се инвестира

РОМИТЕ, ЧОВЕШКИТЕ ПРАВА И ДИСКРИМИНАЦИЯТА

Дефиницията за дискриминация я обвързва с „действия, които отказват на членовете на дадена група ресурси или награди, които другите могат да получават“. В този смисъл дискриминацията се разграничава от предразсъдъците към дадена група, дискриминацията засяга действия, поведение, а предразсъдъците изразяват негативно отношение, нагласи. Нормативната регулация засяга гарантирането на равна права и участие, предполагащо липса

Нормативната регулация може да контролира и санкционира дискриминационни практики, но големият проблем е преодоляването на дискриминационните предразсъдъци, които водят най-често до скрити неафиширани дискриминационни практики

на дискриминационно поведение и съответно санкционира дискриминационни действия. Английският социолог Антъни Гидънс приема, че могат да се изпитват предразсъдъци към някои хора, но да не се предприемат дискриминационни действия спрямо тях, и обратното – може да се дискриминира човек, група, без това да е израз на предразсъдъци. Това разграничение на действия и нагласи е проблематично и ако и да се допусне първата опция – предразсъдъци без дискриминация, тъй като законът забранява дискриминационни практики; дискриминационно действие без предразсъдък едва ли е възможно. Нормативната регулация може да контролира и санкционира дискриминационни практики, но големият проблем е преодоляването на дискриминационните

предразсъдъци, които водят най-често до скрити неафиширани дискриминационни практики. Този проблем е валиден с пълна сила за ромите, тъй като изследванията показват, че спрямо тях има широко разпространени негативни нагласи. Изработването на адекватни политики е най-трудно точно по отношение на промяната на предразсъдъците, тъй като тази промяна вече предполага в голяма степен социална интеграция на ромите.

Сигналите за нарушаване на правата на ромите в България са многобройни и година след година се срещат в доклади, анализи и съобщения на международни и български правозащитни организации. В последния доклад на Амнести интернешънъл се стигна до заключението, че по време на наблюдавания период ромите се сблъскват с широко разпространената дискриминация в България. В доклада се споменава изселването на роми и разрушаването на ромски домове, което се случи в столицата и в град Бургас на брега на Черно море. Докладът на Амнести интернешънъл споменава също за последните констатации на Българския хелзинкски комитет (БХК¹⁴) за смъртта на децата с умствени увреждания в домовете за социални грижи¹⁵. Докладът на БХК не поставя специален акцент върху етническата принадлежност на децата, но е известно, че ромите формират голям дял от институционализираните деца¹⁶.

През 2010 представители на мултидисциплинарни екипи извършиха проверки в домове за деца с умствена изостаналост или физически увреждания с участието на специалисти от Българския хелзинкски комитет, областните Дирекции за социално подпомагане, Регионалните инспекции за опазване и контрол на общественото здраве, клинични психолози и педиатри от болници за активно лечение, служители на дирекциите "Социално подпомагане" в съответните общини, както и представители на местните администрации. По време на инспекцията не са открити данни за нехуманно отношение към децата, нито данни относно прилагането на наказания върху децата, които подкопават тяхното достойнство или вредят на здравето им. В

¹⁴ Годишен доклад на БХК за правата на човека 2010, достъпен на <http://www.bghelsinki.org/bg/temi/prava-na-decata/>

¹⁵ <http://www.amnesty.org/en/region/bulgaria/report-2011>

¹⁶ Същото се посочва в друг доклад на БХК: Кукова, Сл., Иванова, В., Петрова, Д. (2011) „Ромските деца в риск и системата за закрила на детето в България“, стр. 8.

резултат на проверките бяха предприети изменения в Закона за здравеопазването и Наредбата за критериите и стандартите за социални услуги за деца, за да се регулира дейността в случаите на регистриране и проследяване на смърт на деца, настанени в специализирани институции.

Всяко социологическо изследване мери субективни оценки, включително за действия, така че когато се задава въпросът „Чувствали ли сте се дискриминиран през последната една година?“ се имат предвид дискриминационни практики, но не можем да изключим и дискриминационни нагласи. Ето какво са отговорите на въпроса: „Чувствали ли сте се дискриминиран през последната ЕДНА година?“¹⁷

Чувствали ли сте се дискриминиран през последната ЕДНА година?¹⁸	
Не	54,6
Да	45,1
Неотговорили	0,3

Източник: изследване EU INCLUSIVE

Резултатът е в някаква степен изненадващ, доколкото повече от половината роби не се чувстват дискриминирани. Недискриминираните (навсякъде, където използваме „недискриминирани“ и „дискриминирани“ се има предвид субективното усещане за недискриминация) са 9 на сто повече от дискриминираните. Изненадващ е и от гл. т. на резултатите от представителното социологическо изследване, осъществено пак през 2011 в рамките на проекта "Равенството - път към прогрес" по Програма ПРОГРЕС на Европейския Съюз, който се реализира от МТСП, в партньорство с КЗД и ИОО- София. Там 71% от анкетираните отговарят, че различни хора и групи нямат равен достъп до трудовия пазар (разбира се тук се включва не само дискриминация по етнос) като посочилите предразсъдъци за дискриминирането са 39%. Като цяло обаче целокупното българско население се чувства по дискриминирано на пазара на труда от ромите.

Като причина за невъзможността си да намерят работа през последната година, само 17, 3% от безработните сочат етническата си принадлежност, а това означава, че се чувстват дискриминирани при търсенето на работа; този отговор е втори по значимост след отговора „не съм достатъчно квалифициран“. Отново niskият процент отговорили, че са дискриминирани заради етническата си принадлежност изненадва, тъй като изследването на Алексей Пампоров за стереотипите спрямо ромите показва мощни предразсъдъци сред мнозинството - водещи са епитети като „крадливи“, „мързеливи“, „мръсни“¹⁹. Няма и корелационна зависимост между отговорите за трудовата заетост през последните две години и усещането за дискриминация. Вероятна причина за не големия процент отговорили, че са дискриминирани, е общата формулировка на въпроса и може би „чуждостта“ на думата дискриминация. Ето защо при конкретизиране на ситуацията на дискриминация може да се очаква увеличаване на хората, чувстващи се дискриминирани.

Точно това се и получава – колкото по-конкретни стават въпросите, толкова повече картината се променя.

Според Вас, сега, в сравнение с преди 10 години, ромите са:	
Повече дискриминирани	45,6
Нито повече, нито по-малко	24

¹⁷ Навсякъде, с малко посочени изключения, даваме общ процент, а не валиден, тъй като считаме, че отговорите „Не мога да преценя“ са също индикативни.

¹⁸ Навсякъде, с малко посочени изключения, даваме общ процент, а не валиден, тъй като считаме, че отговорите „Не мога да преценя“ са също индикативни.

¹⁹ Пампоров, А. (2009), Социални дистанции и етнически стереотипи за малцинствата в България

дискриминирани	
По-малко дискриминирани	8,1
Изобщо не са дискриминирани	4,9
Не мога да преценя	16,9
Общо – 1095	

Източник: изследване EU INCLUSIVE

В изследването EUINCLUSIVE на ИОО-София е заложена методика, която прави връзка между дискриминацията и осигурения достъп до универсалните услуги, които ромите могат да ползват, за да се осигури тяхното приобщаване. Степента на *социалното включване* зависи от дискриминационните нагласи, които водят до затруднен достъп или липсата на такъв до универсалните услуги, до ниски доходи, материални лишения, безработица и живот в изолация, който засяга основни човешки права, гарантирани от законодателството. Степента на включване зависи от възможността да се ползват основните публични услуги, свързани с тези права – образование, здравно обслужване, социално подпомагане, заетост и др. Друг индикатор е и степента на етническа затвореност на групата, или до каква степен заобикалящият приятелски кръг на респондентите принадлежи към същата етническа група.

Над 70% от ромите усещат дискриминацията днес върху тях и тя дава сериозно отражение върху живота им. Усещането за дискриминация в различни периоди от време очертава по-ясна картина за състоянието на ромската група във връзка с дискриминационните практики. Поканени да сравнят дискриминацията спрямо ромите сега в сравнение с преди 10 години, 45,6% от респондентите отговарят, че сега са повече дискриминирани, 24% не отчитат промяна, 16,9% не могат да преценят и само малко над 8% определят дискриминацията към настоящия момент като по-малка. Ромите, които въобще не се чувстват дискриминирани, са около 5%. Ако добавим към тях отговорилите, че дискриминацията е намаляла, да добавим дори и тези, които не могат да преценят, то пак процентът на тези, за които допускаме, че дискриминацията не е проблем е около 30 на сто, или доста по-малък от отговорилите, че не са дискриминирани през последната година. Тревожен е фактът, че около половината анкетираните считат, че дискриминацията през последните 10 години се е увеличила, като всъщност процентът на далите този отговор съвпада с процента на заявилите, че се чувстват дискриминирани. Или казано с други думи, изследването показва, че проблем с дискриминацията определено има и той става все по-значим за около половината от анкетираните. Сравнявайки данните с бедността и материалните лишения, то очевиден е фактът и връзката между дискриминацията и достъпа до универсални услуги.

Тъй като групите на недискриминираните и дискриминираните са големи, особено при отговорите на първия въпрос, изключително интересно е да се види какви фактори влияят върху оценката за дискриминация.

Двумерните разпределения са много интересни. Оказва се, че има силна регионална зависимост по отношение на усещането за дискриминация. Като цяло, ромите от Южна България се чувстват по-дискриминирани от тези в Северна България; най-недискриминирани са тези от Северен Централен район на планиране (СЦРП) – близо 80 на сто от отговорилите от този район твърдят, че не са дискриминирани, следвани от Североизточния – 69 на сто отговарят отрицателно на въпроса за дискриминация; а най-дискриминирани са ромите от Югоизточен район на планиране (ЮИРП) – 65 на сто отговарят с „да“ на въпроса за дискриминацията. Като се сравнят обаче тези данни с данните за заетост по региони, се вижда, че всъщност най-дискриминирани се чувстват ромите, които имат и най-голяма трудова заетост, това е в ЮИРП, т.е. дискриминацията се увеличава с участието в трудовия пазар. Ромите, живеещи в село в по-малка степен усещат дискриминацията от тези, живеещи в града – 67% от „селските“ роми не считат, че са дискриминирани. Вероятно това се дължи на факта, че все повече села стават изцяло ромски и те нямат значими „срещи“ с други етноси.

Полът не е съществен фактор по отношение на дискриминацията, малко повече мъже се чувстват дискриминирани в сравнение с жените. Възрастта показва интересна крива – най-недискриминирани са младежите до 24 годишна възраст и хората над 55 години – техният процент е около 61 на сто. Хората в най-активна трудова възраст (от 25 до 54 г.) се делят на половина – едната половина усеща дискриминация, другата – не.

Образованието се оказва фактор – най-недискриминирани са хората със средно образование – така отговарят 68 на сто от тях, за разлика от другите с по-ниско образование, които отново се делят почти по равно в отговора на въпроса за дискриминацията. Вероизповеданието се оказва фактор за усещането за дискриминация за принадлежащите към протестантизма и исляма – изповядващите исляма се чувстват в доста по-малка степен дискриминирани (само 32,4% имат усещане за дискриминация) в сравнение с протестантите – 56% тях се чувстват дискриминирани. За православните и атеистите стойностите са близки до средните.

Кои са ситуацияите, в които дискриминацията се усеща най-силно и кои групи се оценяват като дискриминиращи? Отговорите надвишават 100 процента, тъй като анкетираните са давали повече от един отговор.

Ситуация	Процент (база 488 отговорили)
От медицински персонал	42,3%
От персонал, предоставящ социални услуги	34,1%
На интервю за работа	32.3
В Бюрото по труда	22%
От началници	20.8
Друго	12.7
От колеги	12.3
На борса за временна заетост	10.7
От учители	3.8
От клиенти или доставчици	3.4
От съученици, състуденти	2.2

Източник:изследване EU INCLUSIVE

Коментарът е излишен – дискриминацията е най-силна точно в най-значимата за всеки един човек сфера – здравеопазването. При това този извод е направен на базата на реално ползване на здравни услуги – близо 70 на сто от анкетираните (те самите или член на семейството им) са ползвали здравни услуги през изминалите 6 месеца. Тази дискриминация оказва влияние върху здравния статус - изследването регистрира връзка между самооценката за здравословното състояние и усещането за дискриминация, в опциите, където има по голямо натрупване на отговори, а те са „средно“ и „добро“ като оценка за здравето. Ромите, които оценяват здравословното си състояние като „средно“ са с 8 на сто повече сред тези, които се чувстват дискриминирани, а тези, отговарящи „добро“ са с 9 на сто повече в групата на недискриминираните. Ако обединим и отговорите, свързани с труда и пазара на труда, ще видим, че и там дискриминацията е голяма; на трето място се посочват доставчиците на социални услуги. Излиза, че точно хората, призвани да помагат на другите – лекари, социални работници, работещи в Бюра по труда, са носители на дискриминиращи практики – този извод заслужава специално внимание, проучване и адресиране от страна на интеграционните политики.

За отбелязване е и регистрираният факт, че като цяло училището не се сочи като силно дискриминиращо място, като се има предвид, че около 56 на сто от анкетираните са посочили, че децата им ходят било на училище – 40 на сто, или в детски градини, ясли и забавачки. Само 3,8% посочват дискриминиране от учители.

Двумерните разпределения отново показват изключително големи разлики. Дискриминацията от медицински персонал съвсем не е водеща във всички райони по планиране, тя е на първо място само в ЮИЦРП, с 55,4%, там тя е основната дискриминационна практика, на второ място е дискриминацията от социални работници, но с много по малък процент посочвания – 32,5%, следвана от най-високия процент отговори, посочващи дискриминация от колеги – 30 на сто! Остава се с впечатлението, че ромите в този окръг работят, но усещат дискриминацията по остро тъкмо защото в привидното си равноправие се чувстват остро дискриминирани. В СЦРП, който се характеризираше с най-ниско усещане за дискриминация, най-остро се чувства тя при интервюта за работа и в Бюрата по труда, т.е. там проблемите не са толкова в медицинското обслужване – най-нисък процент оплаквания, колкото при търсенето на работа. Най-остър е проблемът с дискриминацията от страна на персонала на социалните услуги в СИРП. В ЮЗРП не се отчита голям проблем със социалните работници, проблемът отново е при търсенето на работа. Изключително голямо разнообразие от различни оценки за различни дискриминационни практики в районите за планиране, което води до един извод – конкретно разглеждане на ситуацията на социално включване по места и даване на конкретни препоръки на общинско или областно ниво.

Що се отнася до дискриминационните практики от гл.т. на разликата село-град, най-драстичната разлика е по отношение на дискриминационното отношение на медицинския персонал – в града то се оценява с близо 20 пункта по-високо (46%) отколкото в селата. Обяснението би могло да е двупосочно – или че в селата нямат медицински услуги и няма как да се чувстват дискриминирани; или че по-анонимната здравна грижа в градовете е по-дискриминираща. В селата доминираща е дискриминацията при интервю за работа – 43 на сто, при 30% отговорили така от градовете, вероятно това се дължи на по-оскъдния пазар на труда в селските райони.

Отново няма значими разлики по пол, освен в един пункт – жените се чувстват много по-дискриминирани от мъжете от работещите в сферата на социалните услуги – 38% от жените имат усещане за дискриминация тук при 29 на сто такива отговори от мъжете. Това вероятно се дължи на по-честия контакт на жените със социалните служби и получаването на повече социални помощи – „майчинските“ и помощите за деца – за първокласник и т.н.

Има различни конфигурации на оценката за дискриминация и съобразно възрастта на респондентите. Нормално е големите натрупвания спрямо ситуацията на трудова дискриминация да са при хората в активна трудова възраст – тези между 25 и 54 години. Като най-дискриминационно се оценява отношението на медицинския персонал при групата на възраст над 55 години – 53 на сто се оплакват от такова отношение, следвана от групата на най-младите – до 24 год. – 47 на сто и групата от 45 до 54 г. – 46,7%. Младата група – до 24 година, е и единствената, нормално, да има и немалък процент оплаквания за дискриминация от страна на учителите – 11 на сто.

Образованието е диференциращ фактор – най-малко се оплакват от дискриминационно отношение от страна на медицинския персонал хората със средно образование, при тях обаче доминира дискриминацията при интервю за работа – 41 на сто, както и дискриминация от страна на колеги – 33 на сто – никъде другаде няма посочен такъв висок процент на колегиална дискриминация! Напротив, при хората с начално и по-ниско от начално образование доминира оплакването от медицинския персонал и от работещите в сферата на социалните услуги – с почти равен процент – около 45 на сто. Налага се изводът, че усещането за дискриминация много зависи от честотата на контактите с определени хора и честотата на попадането в определени ситуации – банален извод, но като всяка баналност – верен.

И вероизповеданието се оказва фактор – парадоксално, най-дискриминирани в различните ситуации се оказват изповядващите ислям, въпреки че на цялостната оценка за усещане за дискриминация най-голям процент от тях отговаряше отрицателно. Протестантите и мюсюлманите най-много страдат от дискриминационно отношение на медицинския персонал

– съответно 53.5 на сто и 55 на сто се чувстват дискриминирани; големият проблем на православните християни, но и на мюсюлманите е дискриминацията при интервю за работа – съответно 42 на сто отговорили така от православните и 47 на сто от мюсюлманите.

Данните като цяло не дават основание да се направи извод за липса на пълен достъп на ромската общност, както и за масова липса на достъп до основни социални услуги. Проблемите по-скоро произтичат от качеството на получаваните услуги и от дискриминационни практики в най-важните социални сфери – здравни услуги, социално подпомагане, търсене на работа.

Колкото по-конкретни са въпросите за дискриминация, толкова повече се увеличават отговорите за дискриминационни практики. Това означава, че вероятно думата „дискриминация“ не е много позната сред представителите на ромската общност. В изследването не е включен въпрос за степента на запознатост със Закона за защита от дискриминацията, както и с правомощията и действията на КЗД, но може да се предполага, че хората не са чували за тях, а и да са чували, едва ли правят разлика между пряка и непряка дискриминация. Ето защо е необходима масова информационна кампания, на разбираем език, насочена не само към ромската общност, но и към цялото общество, на основните положения в ЗЗД и на правомощията на КЗД.

СОЦИАЛНО ВКЛЮЧВАНЕ НА РОМИТЕ

В настоящия раздел е направен анализ на социално икономическата интеграция на ромите в България. Използвани са данни от социологическо изследване, представително за ромската общност, проведено в рамките на проект „EU INCLUSIVE – Трансфер на данни и обмен на добри практики между Румъния, България, Испания и Италия, отнасящи се до включването на ромското население“, което по-нататък в доклада за краткост се нарича EU INCLUSIVE. Анализът на данните е допълнен с информация от фокус групи и други изследвания по темата.

В България много често социалното включване се разбира само като предоставяне на блага и ресурси, за да могат определени уязвими групи хора да се интегрират в обществото. Това неправилно схващане се налага от редица политически лидери, общественици и медии, като

Социалното включване следва да се разбира не просто като даване на блага, а като комплекс от услуги и усилия, които да доведат до трайни промени в живота на хората, така че уязвимите групи да преодолеят изолацията и бедността и да могат пълноправно да участват в икономиката и обществения живот на страната

на практика все по-често се развива негативна обществена нагласа и съпротива към интеграцията, социалното включване и приобщаването. Едно от най-разпространените твърдения е, че българите издържат ромите, тъй като ромите не си плащат за ползването на комунални услуги и се радват на охотен живот само от социални помощи. Все още липсва политическа воля за оспорване и преодоляване на тези стереотипи и нагласи, които противопоставят българи и роми. Именно тези обществени нагласи възпрепятстват създаването и прилагането на ефективни социални политики и модели. Много по-разпространен и познат е подходът на така нареченото „социално инженерство“, което прекроява и реформира социалните отношения и налага собствени правила и норми на живот на хората. Като пример в тази посока може да се посочат принудителното изселване,

обвързването на социалните помощи с полагането на (често ненужен и безсмислен) труд, спирането на социални плащания като санкция за неспазване на определени правила и пр. Социалното включване следва да се разбира не просто като даване на блага, а като комплекс от услуги и усилия, които да доведат до трайни промени в живота на хората, така че уязвимите групи да преодолеят изолацията и бедността и да могат пълноправно да участват в икономиката и обществения живот на страната.

Задълбочаващата се криза в Европа и света, както и наличието на все по-крайни неолиберални схващания за икономиката водят до увеличаване на неравенствата, задълбочаване на бедността, маргинализиране на отделни групи хора и повишаване на социалното напрежение. Разработването на рационални и ефективни социални политики за включване и приобщаване днес е повече от важно и то не само за България, но и за много други страни, където неравенствата и социалното изключване на отделни групи хора е факт.

Данните от всички сфери на обществения живот показват, че ромите като група са социално изключени. От това не следва, разбира се, че това заключение важи за всички роми, но със сигурност в България това е етническата група, която в сравнение с другите е застрашена в най-голяма степен от рискове като бедност, заболяване, отпадане от училище и безработица. Причините за изолацията се коренят най-вече в дискриминационните настроения, които водят до големи дистанции по отношение на материалното благосъстояние, достъпа до публични услуги и до негативни нагласи към ромите.

Преглед на практики и политики в сферата на социалното включване

Проблемът с бедността при ромите

Въпреки факта, че през годините на силен икономически растеж имаше известен оптимизъм за възможността за постепенно затваряне на пропастта между ромите и мнозинството от населението в социално-икономически план, данните продължават да показват, че етническите различия са много устойчиви. Официални източници като Националния статистически институт (НСИ) не събират данни по етнически признак, освен през националните преброявания. Основният източник на информация относно положението на ромите са проучвания, проведени от Световната банка, Програмата за развитие на ООН, аналитични центрове и социологически агенции. Най-новите налични данни от 2011 г. идват от наблюдението на икономическата криза, извършено от Световната банка и Институт Отворено общество- София. Данните показват отчайващо високи нива на бедност сред ромите.

Равнище на бедност (%) към февруари 2011 г.		
	Българи	Роми
Общо	14,9	63,3
Население в трудоспособна възраст (15-64 г.)	12,8	59,7
Възраст на главата на домакинството		
14 г. или по-малко	0	0
15-24 г.	32,08	
15-49 г.	12,5	51,8
50-64 г.	12,5	80,4
65 г. и повече	21	90
Местожителство		
Село	16,6	49,3
Град	14,3	66,9

Източник: Световна банка и Институт Отворено общество - София, Наблюдение на икономическата криза, февруари 2011

Трябва да се отбележи също, че въпреки че България не признава ромите като национално малцинство, това не е попречило на официалната статистика да събира данни за ромското население в официалното преброяване, нито е пречка за съществуването на целеви програми (повечето насочени изрично, но не изключително) към ромите, следвайки дефиницията десетте общи основополагащи принципи²⁰.

Февруари 2011 г.	Дял		Разстояние от линията на бедност		Квадратично разстояние от линията на бедност	
	българи	роми	българи	роми	българи	Роми
общо	14,9	63,3	4,5	33,5	2,3	22,4
Население в трудоспособна	12,8	59,7	4,6	34,2	2,6	24

²⁰Measures to promote the situation of Roma EU citizens in the European Union', European Parliament, 2011, 8.

възраст (15-64 г.)						
Възрастова група, глава на домакинството						
14 г. или по-малко	0		0		0	
15-24 г.	32	0	12,9	0	7	0
25-49 г.	12,5	51,8	4,7	33,27	2,77	24,65
50-64 г.	12,5	80,4	4,2	38,57	2,33	24,6
65 г. и нагоре	21	90	4,3	28,94	1,37	11,1
Местоживеене						
Село	16,6	49,25	4,4	22,5	2	13,5
Град	14,3	67	4,5	36,1	2,4	24,5

Източник: Световна банка и Институт Отворено общество- София, Наблюдение на икономическата криза, февруари 2011

Данните за интензивността на бедността показват, че бедността сред ромите е много по-дълбока. Типичното бедно ромско домакинство има доходи, отстоящи на 34 лева (≈ 17 евро) от линията на бедност. Бедните български домакинства са много по-близо до линията на бедност.

Политиката за подкрепа на доходите е най-слабата брънка в политиките, насочени към интеграцията на ромите

Това има много важни последици за политиките за намаляване на бедността в България. Социалните трансфери в България, с изключение на пенсиите, са с много по-незначително влияние върху намаляването на бедността, което се дължи както на техния обхват, така и на размера им. Фактът че социалните трансфери в България са добре насочени противоречи на съществуващите митове за лошо разпределение на средствата, докато истинският проблем е всъщност в неадекватността на техния размер. Гарантирания минимален доход в България е 65

лева (≈ 33 евро). Действителните социални трансфери са диференциран минимален доход, който представлява гарантирания минимален доход, умножен по коефициент, по-голям от единица. Тъй като бедността сред ромските домакинства е много дълбока, за социалната политика е много по-лесно да извади български домакинства от бедността, за което ще бъдат достатъчни относително малки трансфери. Изваждането на голяма част от ромските домакинства от бедността обаче ще изисква увеличение на социалните трансфери, много по-голямо от това, което е правено през последните 10 години.

Бедността сред ромите не е хомогенен феномен. Квадратичната дистанцията от линията бедност (square poverty gap), показва че между самите роми има значителни социални различия. Ситуациите на бедност не са еднотипни. Има бедни сред бедните – наблюдение, което се потвърждава и от наличието периферни райони вътре в ромските гета с най-екстремни жилищни условия, в които обичайно живеят новонастанили се пришълци от други райони, търсещи подслон и препитание в по-големите икономически центрове. Условието на живот на тези места често се характеризират с липса на вода, канализация и електричество и временно паянтови постройки.

В началото на 2012 г. ромите в България продължават да живеят в бедност. През 2011 г. правителството „замрази“ линията на бедност на 211 лв., което е 55% от медианния доход. През предишните години за официална линия на бедност беше използвана дефиницията на Евростат за 60% от медианния доход. При нисък праг на бедност бедните ще се окажат по малък процент от населението. Това усилие за изкуствено „намаляване“ на бедността е безполезно, защото Евростат ще продължи да публикува на страницата си данните за риск от бедност по своята дефиниция, а това е основният източник за политически важни сравнения между страните от ЕС и мястото, откъдето основно черпят информация за страните от ЕС гражданите на останалия свят: инвеститори, изследователи, анализатори, журналисти и др.

Политиката за подкрепа на доходите е най-слабата брънка в политиките, насочени към интеграцията на ромите. Месечните социални помощи, които по идея трябва да представляват основният инструмент за намаляване на бедността, са с неадекватен обхват и размер. Изследването на ИОО-София установява сериозни равнища на разслоение на доходите между самите роми, което е особено подчертано в селата. Като цяло сред ромите равнището на бедност остава много високо. Данните от две национално представителни изследвания на ИОО-София, проведени през същия период показват, че линията на бедност за месец юни 2011 г. е 200 лв., а за месец юли 2011 г. е 210 лв. (която на практика съвпада с официалната линия на бедност за 2011 г. от 211 лв.). При регистрираните в рамките на това изследване нива на доходи можем да кажем, че коефициентът на бедност на ромските домакинства, живеещи в обособени жилищни зони е бил съответно 75,3% през месец юни 2011 г. и 79,2% през месец юли 2011 г. Ако използваме линията на бедност от 230 лева според дефиницията на Евростат, измерената бедност би била още по-висока. Ако тези данни се сравнят с данните от 2001 г. (75,6%)²¹ това означава, че през последните десет години, ромите в обособените териториално квартали в България, не са успели да излязат от капана на бедността, а заетостта и условията им на живот все още са на социално неприемливи нива. Наблюдава се изключително висока концентрация на бедност, основен фактор, за която е концентрацията на население в ниските образователни степени. Наблюдава се и явлението “бедност в бедността” – високо социално разслоение сред самите бедни роми.

Здравеопазване и достъп до здравни и социални услуги

През последните години се наблюдава засилващо се ограничаване на достъпа на ромите до здравеопазване. Увеличава се броят на здравно неосигурените. В настоящото изследване ромите, които заявяват, че нямат здравни осигуровки са 45% (2% не знаят дали имат). Всеки втори заявява, че няма достъп до безплатна медицинска помощ. Разликата вероятно се дължи на доплащането „под масата“, което се смята за доста разпространено в българските условия още от времето преди стартирането на реформите в здравноосигурителната система, но и след това²². В изследване на ИОО-София на здравнонеосигурените от 2009 г. се вижда, че рискът да бъдат без здравни осигуровки е по-голям при ромите, отколкото при другите етнически групи. Ромите са 14,6% от извадката неосигурени, срещу приблизително 5% сред населението²³.

Според изследването, качеството на здравните услуги е най-критикувано, а усещането за дискриминация в тези услуги е най-голямо в сравнение с другите. Най-масово ползвани от ромите са здравните услуги. Качеството им е оценено като ниско и много ниско от 57 на сто от анкетираните, комбинирано с най-остро усещане за дискриминационното отношение. Три четвърти (74,1%) от анкетираните лица заявяват, че здравословното им състояние е лошо и много лошо²⁴, че страдат от някаква хронична болест или инвалидност. При това почти половината от хронично болните и инвалидите имат усещане за дискриминационно отношение от страна на медицинския персонал (55,9%) и социалните работници (41,4%). Данните от изследването сочат, че анкетираните лица, живеещи в селата, се възприемат като значително по-здрави в сравнение с тези, които живеят в градове, като най-добро състояние са

²¹ Данните са цитирани по: Ringold, D. (2002) Poverty and Roma in Central and Eastern Europe: A view of the World bank. Roma rights, No.1 (2002) “Extreme poverty”

²² Витоша рисърч. (2000). Нагласи към корупцията в сферите на здравеопазването и висшето образование: Анализ на резултатите от групови дискусии. Пашев, К. (2007) Корупцията в здравеопазването в България. Център за изследване на демокрацията, стр. 23.

²³ Маркова, Е., Киров, В. и др. (2008). Здравнонеосигурените и здравното осигуряване в България.

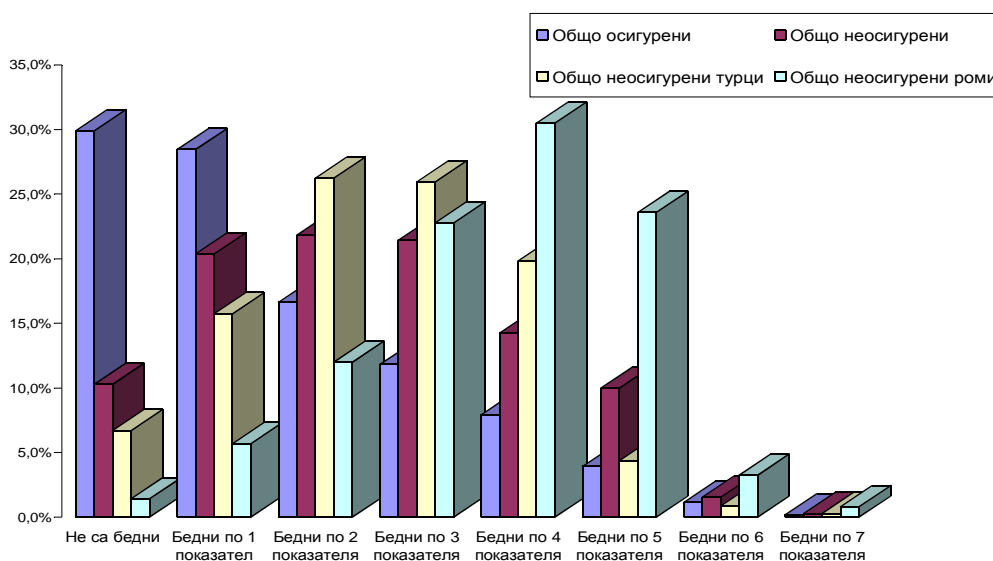
²⁴ Може да се предположи, че лошите битови условия и липсата на елементарни условия за поддържане на хигиена, водят до влошено здраве. Като основен белег на лоши жилищни и хигиенни условия за живот може да се приеме липсата на течаща вода (водопровод), електричество, вътрешна тоалетна и баня.

заявили ромите от Южния Централен район, а най-лошо определят здравословното си състояние респондентите от Югозападния район, следвани от Северозападния. Съществува пропорционална зависимост между образованието и самооценката на здравословното състояние - лицата с по-високо образование се определят като по-здрави, отколкото тези с по-ниско образование. На база същата логическа връзка делът на здравноосигурените лица расте с нарастване на образователното равнище. Ясно се очертава и зависимостта по-висок доход – по-добро здраве и обратно.

Оценката на здравния статус на населението като цяло и на различните етнически групи може да бъде получена обективно – от лекарите и субективно – от самите граждани. В настоящото изследване е направено проучване на здравето на български граждани от ромската общност чрез тяхната лична преценка на здравословното им състояние. Въпросите, отправени към ромите, целят те самите да оценят здравословното си състояние. Това дава възможност да се разкрие зависимостта, ако има такава, между здравния и социалния им статус, трудовата заетост, доходи и условия на живот. От предишни изследвания е добре известно, че самооценката на здравното състояние не е пряко свързана със здравен статус, дефиниран чрез обективни критерии като наличие на хронично заболяване, тежест на протичане на заболяването, процент нетрудоспособност, определен от ТЕЛК и др.²⁵

На следващата графика е показано в каква степен липсата на здравни осигуровки е свързана с бедността и депривацията, особено при представители на турското и най-вече на ромското малцинство.

Фиг. 1: Мономерна бедност сред здравнонеосигурените

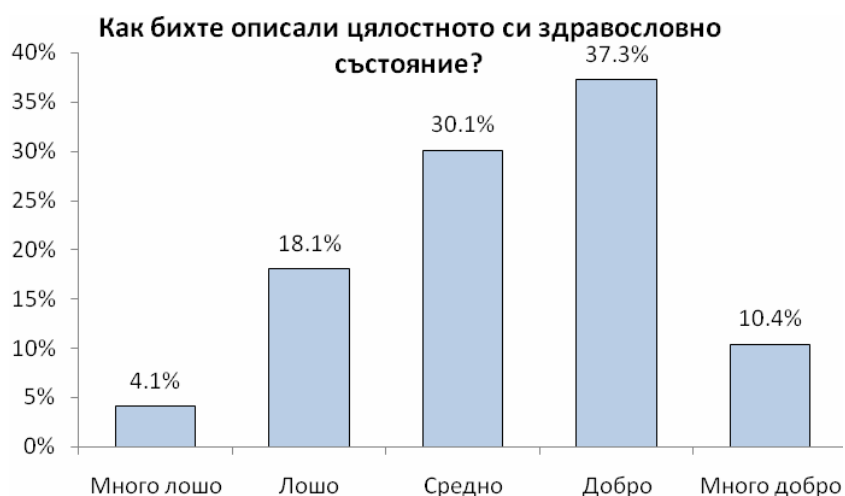
На графиката са показани групи, които са бедни по един или повече от общо 7 показателя за бедност, включващи монетарна бедност, субективна бедност (усещането, че си беден или самоопределянето като бедност), образователната маргинализация, здравната маргинализация, лошите жилищни условия (жилищната бедност, измерена с няколко индикатора). Ясно се вижда, че над половината от здравнонеосигурените роми са бедни по 4 и

²⁵Захариев, Б. (2009). Анализ на бедността сред здравнонеосигурените в България в „Здравнонеосигурените и здравното осигуряване в България“. ИОО-София.

повече показателя, което означава, че те имат нужда от сериозна подкрепа, която най-често не получават. Теорията на многомерната бедност казва, че човек може да преодолее бедността със собствени усилия или съвсем малко помощ (например от страна на свои близки или на органите на социалната политика) ако е беден в едно или две измерения. Например ако някой временно е останал без средства поради фалит или непредвидени разходи, но има добро образование, здрав е и има къде да живее при нормални условия, той е беден в само едно измерение и неговата ситуация е съвсем различна от ситуацията на човек, който е без средства, има ниско образование, няма свой дом и страда от хронично заболяване. Погледът към многомерната бедност ни казва, че ако разглеждаме ситуацията на ромите индикатор по индикатор, съществува риск от неразбиране на дълбочината на маргинализацията, в която живее част от ромското население.

На пръв поглед парадоксално здравнеосигурените и етническите малцинства, особено ромите, се чувстват в по-добро здраве от останалите. Това не е защото са с обективно по-добър здравен статус, а защото имат занижени критерии за здраве. Според данните представени на фиг. 2 по-малко от една четвърт (22,2%), от всички анкетираните, оценяват цялостното си здравословно състояние като *лошо* и *много лошо*, докато почти половината от тях (47,7%) го оценяват като *много добро* и *добро*.

Фиг. 2: Самооценка на здравословното състояние на ромската общност

Сравнение с изследване на Институт Отворено общество- София от м. октомври 2007г. показва, че за същите категории, споменати по-горе, процентът е приблизително същият, т.е. в самооценката за здравето състояние на ромите не са настъпили особени промени.

По подобен начин биха могли да се интерпретират и данните за по-доброто субективно здраве на жителите в селата. Данните от изследването сочат, че анкетираните лица, живеещи в селата, се възприемат като значително по-здрави в сравнение с тези, които живеят в градове. В категорията добро и много добро здраве тази разлика е 12,6% .

Оценка за собственото здраве на интервюираните лица по населено място			
Тип населено място	Лошо и много лошо	Средно	Добро и много добро
Град	24,1%	31,6%	44,3%
Село	16,9%	26,1%	56,9%

Единствено при образователния и здравния статус изследването показва връзка между данните в очакваната посока – по-високото образование е свързано с по-добра самооценка за здравословното състояние. Въпреки че в настоящото изследване нямаме данни за това, обичайно здравословното състояние на хората с по-високо образование действително е по-добро.

Данните за самооценката на здравословното състояние на ромите, групирани според равнището на образованието им показват, че лицата с по-високо образование се определят като по-здрави, отколкото тези с по-ниско образование. Над половината от ромите със средно образование са се обявили в добро здравословно състояние. Трябва да се отбележи, че предвид малкия брой на висшистите и полувисшистите в изследваната извадка, само 6, връзките здравословно състояние – образование са представени единствено за групите с начално (или по-ниско), основно и средно образование.

Оценка за собственото здраве на интервюираните лица по равнище на образование			
Образователно равнище	Лошо и много лошо	Средно	Добро и много добро
Начално и по-ниско	25,9%	26,9%	47,2%
Основно	20,7%	34,0%	45,3%
Средно	14,2%	28,3%	57,5%

Изследването EUINCLUSIVE показва същите „аномалии“ в субективната преценка за собственото здраве, каквито са регистрирани и в предишни изследвания. Групи, които обективно имат по-лошо здраве, оценено чрез болестността и продължителността на живота, могат да се окажат субективно също толкова или дори по-здрави от други по-привилегирани

Изследването опровергава съществуващия в обществените представи стереотип, че ромите живеят от обезщетения за майчинство. Кумулативният дял на домакинствата, за които месечните обезщетения или месечните помощи при отглеждане на дете до 1 г. са основен източник на доход, е 4,3%

групи, живеещи по-добре и по-дълго и имащи по-добър достъп до здравеопазване. Тези данни със сигурност не бива да се интерпретират като знак за липса на сериозни здравни проблеми сред ромите. Напротив, те са индикация за нуждата от програми за превенция, разпространение на здравна информация, здравно консултиране в общностите и медиация, наред с усилията за подобряване на достъпа до здравеопазване.

Негативно са оценени социалните грижи от гледна точка на тяхното качество за деца, стари хора и хора с увреждания. Качеството на грижата към децата е посочено като много ниско от 79,7% от респондентите. Около 85% посочват, че качеството е ниско за възрастни хора, а 86,5% - за хората с увреждания. В потвърждение на тази теза идват и резултатите от изследване, проведено от Българския Хелзинкски комитет. Според него социалната закрила на

ромската общност се характеризира с това, че ромите са мнозинството сред бенефициентите на социалнотоподпомагане. От това изследване е видно, че повече от 50% от децата в институции са от ромски произход, както и че повече от 80% от децата в институции са от бедни семейства, живеещи в лошиматериални условия²⁶.

От друга страна, предлаганите социални плащания представляват важен или основен източник на доход за значителна част от ромските домакинства. Изследването показва, че през

²⁶ Данните са от изследване на Български хелзинкски комитет *Ромските деца в риск в системата на закрила на детето в България*, юни 2011 г., <<http://old.bghelsinki.org/resources/BHC-2-11-bg.pdf>>

последните 12 месеца 13,3% от ромските домакинства в обособените квартали са използвали помощ за отопление през зимния сезон, а 9,6% са използвали помощ за социално слаби домакинства. За половината от социално слабите домакинства това е основен източник на доход. Въпреки негативната оценка за социалните грижи за хора с увреждания, инвалидните пенсии са четвъртият по важност източник на доход (веднага след трудовите доходи и пенсиите за трудов стаж) и всъщност първи от всички социални плащания. Изследването опровергава съществуващия в обществените представи стереотип, че ромите живеят от обезщетения за майчинство. Кумулативният дял на домакинствата, за които месечните обезщетения или месечните помощи при отглеждане на дете до 1 г. са основен източник на доход, е 4,3%. Същевременно е изключително важно да се подчертае, че за цели 6% от ромските домакинства основен източник на доход са детските добавки (в размер на 35 лв.), а 3,7% разчитат на парични трансфери от чужбина.

Данните от изследването показват, че качеството на ползваните от роми услуги се оценява като ниско и много ниско. Съществуват само две изключения, спрямо които мненията се разделят между висока и ниска оценка – това са училището и полицията. Данните като цяло не дават основание да се направи извод, че е налице сегрегация на ромската общност, но все пак не е налице масова липса на достъп до основни социални услуги. Проблемите по-скоро произтичат от качеството на получаваните услуги и от дискриминационните практики в най-важните социални сфери – здравни услуги, социално подпомагане и търсене на работа.

Изследването показва, че са налице дискриминационни практики в редица обществени сфери. Тези дискриминационни практики обаче имат своето по-силно или по-слабо отражение в различните райони за планиране, местоживеене, образование и възраст на хората. Това налага необходимостта да се направи анализ на ситуацията на социалното включване на ромите по места и регионален анализ на политиките, като се дават конкретни препоръки на общинско или областно ниво. Фокусът на работата трябва да е върху и заедно с местните власти, както и агенциите, които имат деконцентрирани структури по места като Агенция по заетостта и Агенция за социално подпомагане.

Необходимо е да се обърне специално внимание на състоянието на здравните и социалните услуги, както и да бъдат разработени специални програми и атестация на персонала, работещ в областта на здравето и социалните грижи, за които се отчита, че при тях има най-силни дискриминационни нагласи. Една от основните причини за непосещението на училище, наред с бедността, са проблемите в училище в резултат от по-слабата начална подготвеност на децата, което налага поставяне на акцент върху ранното образование в ясли и градини. Удачно би било изграждане на центрове в общността, което би облекчило както родителите, така и би подпомогнало равноправното включване в училище на по-късен етап. Специални усилия трябва да се положат за прекратяване на детския труд в домакинствата, като се развият съпътстващи услуги като детски градини и дневни центрове за отглеждане на деца. Нужно е търсенето на повече и по-адекватни решения на проблема с ниската посещаемост на курсове за квалификация и преквалификация с цел намиране на подходящи работни места, както и по-тясна работа с местния бизнес и Бюрата по труда на място.

Жилища и жилищна политика

Надеждна статистика за степента на вътрешната миграция на ромите в България липсва, още по-малко са данните за основните двигатели на тази миграция. Може да се предполага, че миграцията на ромите се определя в голяма степен от търсенето на работа. В типичния случай ромите мигрират не за да намерят по-добра работа или в търсене на кариера, а за да намерят каквато и да било работа, бягайки от безработицата и липсата на доходи. Търсенето на по-

добри жилищни условия или по скоро - бягството от мизерните жилищни условия - също може да е сред причините за миграция.

Ромите относително рядко живеят в етажна собственост. Най-честия вид жилище е самостоятелната къща или част от къща. Ромските домакинства живеят в пренаселени жилища. Битовите условия са значително по-лоши от тези на българското население.

Данните от направеното в рамките на настоящия проект изследване потвърждават заключенията, направени в Националната стратегия за интеграция на ромите. Основният тип жилище, характерен за ромските домакинства в обособените квартали, е самостоятелната къща или част от къща (90%). В апартаменти живеят 4,8%, а в колиба, барака или фургон – 4,7%. В общия случай това жилище е собственост на домакинството (86.1%), под наем от държавата или общината живеят 3,1%; под наем от частни лица живеят 1,9%, а в жилище предоставено за ползване без наем живеят 7,1%. Делът на самонастанилите се роми е 1.8%. Средният брой на стаите (без кухни, бани и килери), в които живеят ромските домакинства е 2,5. Средната обща площ на жилищата в ромските квартали е 54,8 кв.м.²⁷ Средният брой на ромите от едно домакинство, обитаващи една стая в обособените квартали е 1,8.

По отношение на общата площ на жилището и средния брой на стаите, които едно домакинство обитава, се наблюдават значими разлики в зависимост от местоживеенето на изследваните лица. Селските къщи са с по-голяма площ (59,9 кв.м.) в сравнение с градските жилища (52,9 кв.м.). Броят на стаите, без сервизните помещения, също е малко по-голям в селата (2,6), отколкото в градовете (2,4). Въпреки това, най-значимите разлики се проявяват в зависимост от региона, в който се живее. Ако погледнем регионалния разрез на данните от изследването “Европейско включване” виждаме, че в Северозападния район на планиране ромските жилища имат средна площ 66,2 кв.м., докато в югоизточна и южна централна България, средната площ на жилищата е 49,9 кв.м. Макар че не са с най-малка площ, най-малък е броят на стаите в Югозападния район на планиране, а най-голям в северозападна и северна централна България. Предполагамата причина за по-голямата площ на жилищата в иначе най-бедния Северозападен район е ниската цена на единица жилищна площ. Това, разбира се е предимство по отношение на жилищните условия (намаляване на пренаселеността), макар че сградният фонд, особено по селата, вероятно не е в много добро състояние. От друга страна обаче евтината недвижима собственост не позволява взимането на по-големи кредити срещу ипотека, нито пък продажбата ѝ може да даде достатъчен ресурс за безрисково преместване на друго, икономически по-благоприятно място.

Изграждането на социални жилища е една отналежащите нуждивобластта на социалното включване в България тъй като социалният жилищен фонд е по-малко от 3% от общия - много по-малко от средното ниво за ЕС. Националната програма за подобряване на жилищните условия на ромите, която предвиждаше инвестиции в размерна 1,5 млрд. лв. в социални жилища и общественоинфраструктура, практически никога не започна. Още преди началото на икономическата криза средствата, реално заделени за програмата, бяха пренебрежимо малко в сравнение с плановите. През 2009 г. изпълнението на програмата на практика спря. В момента планираните публични инвестиции за подобряване на условията на живот на ромите до 2013 г. възлизат на около 7 млн. евро и са достатъчни за осъществяването на пилотни проекти в четири общини. Това е по-малко от една от реалните нужди. Както се вижда и от наскоро одобрената Национална стратегия за интеграция на ромите в Република България през следващите няколко години не се предвиждат сериозни публични инвестиции в тази важна сфера.

²⁷ Данните се верифицират от трите вълни на изследването *Crisis Monitoring Survey* – средно 2,4 броя стаи на домакинство и средна площ 58,5 м² на жилище

След 5 години членство в Европейския съюз България все още среща големи трудности в усвояването на европейските фондове за укрепване на социалното си и икономическо развитие. Финансовите ресурси, целящи подобряване на ромската интеграция са изолирани и само частично на разположение, тъй като съфинансирането от националния бюджет е проблематично. Това води до спиране на някои изключително важни програми като тази за подобряване на жилищните условия на ромите. Конкретната препоръка в тази връзка е осигуряване на достатъчно средства в националния бюджет и повече усилия за максимално използване на фондовете на ЕС по оперативните програми с цел социално включване на ромите. Налице е необходимост и от кохерентно програмиране, което взема предвид и националните ресурси, и тези по структурните фондове. Важно е да се премахне и част от ненужната бюрокрация по администрирането на проектите, която пречи на бенефициентите, както и да се опростят и ускорят процедурите за финансиране. Би трябвало да изготвят нови разпоредби за разпределяне на средствата от структурните фондове на ЕС за борба със сегрегацията и гарантирането на равен достъп на ромите до обществени услуги, както и да е налице по-добро използване на всички равнища на управление на средствата от ЕС, предвидени за насърчаване на заетостта, образованието и културата на ромите. Европейската комисия би следвало да разработи такива документи за приобщаването на ромите, които определят общи минимални стандарти и показатели за политиките за социално включване, насочени към ромите в целия Европейски съюз. Целите по социалното включване няма да могат да бъдат постигнати само със създаването на стратегии и предприемането на единични стъпки, а с изпълнението на тези стратегии и чрез приемственост от правителствата. Това означава изпълнение на ангажиментите по вече приетите приоритети като образование, здравеопазване, заетост, жилищна политика, координация на действията между институциите по изпълнението на задачите и ангажиране на областните управи, общините и местните неправителствени ромски организации за изпълнението на предвиденото в националните документи.

РАВЕН ДОСТЪП И ИНТЕГРАЦИЯ НА РОМИТЕ НА ПАЗАРА НА ТРУДА

Наблюдението на работната сила в България показва, че равнището на икономическа активност на населението над 15 г. възраст в периода 2003 - 2008 г. бележи устойчив ръст, но започва да намалява в първата година на финансова и икономическа криза – 2009 г. и през 2010 г. достига 52%. Спадът продължава и през първото тримесечие на 2011 г. равнището на

Ако в България по отношение на данните за икономически активното население няма съществени различия по етнически признак, то вглеждането в структурата на икономически активните лица разкрива значително по-неравнотойното положение на ромите на пазара на труда

икономическа заетост достига 5 годишен тримесечен минимум от 50,8%, като се покачва слабо до 51% през второто тримесечие.

Данните от националното представително проучване „Трансфер на данни и обмен на добри практики относно включването на ромското население между Румъния, България, Италия и Испания“ (EUINCLUSIVE), проведено през май 2011 г. сочат, че към края на тримесечието по показателя равнище на икономическа активност в ромската общност са налице сходни резултати. Делът на икономически активното население сред ромите над 16 г. е сходен със средния за страната дял от 52,2%. Трябва да се отбележи, че коефициентът на икономическа активност за България и за ромите в България е с около 6-7 процентни пункта по-нисък от този в страните от ЕС²⁸.

Коефициенти на икономическа активност на населението на 15 и повече навършени години

Година	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011 – II тримесечие
Общо %	49,2	49,7	49,7	51,3	52,6	53,8	53,0	52,0	51,0

Източник: НСИ, 2011 г.

Ако в България по отношение на данните за икономически активното население няма съществени различия по етнически признак, то вглеждането в структурата на икономически активните лица разкрива значително по-неравнотойното положение на ромите на пазара на труда.

Равнището на заетост за второто тримесечие на 2011 г.²⁹ в България е 45,3%, което е с почти 15 процентни пункта по-високо от същия показател за ромската общност (30,9%).

Коефициенти на заетост за България (15+) и ромите (16+)

Период на изследване	февр.10	юни.10	окт.10	февр.11	май.11	юни.11
Институт Отворено общество - роми	28,6	32,9	33,3	25,4	30,9	35,4
НСИ - България (* данни за съответното тримесечие)	46,1	47	46,3	44,7	45,3	45,3

²⁸ По данни на Евростат за населението 15-74 г. средноевропейският коефициент на икономическа активност през второто тримесечие на 2011 г. е 63,5%, а за България – 56,9%.

²⁹ Равнището на заетост е изчислено за възрастовата група на 15 и повече години.

Разпределение на ромското население на 16 и повече години по възрастови групи и разпределение на зетите по възрастови групи		
Възрастова група	Разпределение на ромското население на 16 и повече години по възрастови групи	Коефициент на заетост в ромската общност по възрастови групи
0 - 17	2,4%	0,9%
18 - 30	30,9%	36,5%
31 - 45	27,9%	35,3%
46 - 59	23,1%	22,9%
60+	15,8%	4,4%

Източник: НСИ, 2011 г. и изследване EU INCLUSIVE

Най-висок дял от зетите в ромската общност са младите хора от 18 до 30 г. възраст. По отношение на ключовия за Европа 2020 показател за заетост във възрастовата група 20-64 г., през второто тримесечие на 2011 г. България регистрира равнище на заетост от 63,4%. За постигането на националната цел на България по този показател до 2020 г. от 76%³⁰ е необходим скок в коефициента на заетост от почти 13 процентни пункта, като е очевидно, че една от най-съществените възможности за осигуряване на значим ръст е по отношение на заетостта на ромите.

Завършването на висше образование е почти сигурна гаранция за намиране на работа от представители на ромската общност, но делът на завършилите висше образование роми сред изследваната съвкупност е под 1%. Вероятността да си намерят работа ромите със средно образование е два пъти по-висока отколкото за ромите с основно образование и почти 3,5 пъти по-висока отколкото за ромите с начално и по-ниско образование.

Заетостта сред ромите с основно образование (32,89%, значително под средната за България – 45,3%), които съставляват почти половината от населението от ромски произход на възраст 16 и повече години (48,2%), както и особено ниският дял на зетите сред ромите с начално и по-ниско образование (18,85%), които са с около 4 пъти по-голям дял от ромите с висше и средно образование, е един от основните фактори, които допринасят за ниската заетост в ромските общности като цяло.

Дялове роми по степени на образование и дялове на зетите със съответната степен на образование в ромската общност		
Степен на образование	Дял сред всички роми	Дял зети в ромската общност със съответната степен на образование
Висше	0,6%	83,33%
Средно	11,1%	64,17%
Основно	48,2%	32,89%
Начално и по-ниско	40,1%	18,85%

Източник: НСИ, 2011 г. и изследване EU INCLUSIVE

Коефициентите на заетост за лицата, живеещи в селските райони са традиционно по-ниски. Докато разликите в коефициентите на заетост на село и в града за страната е над 15 процентни

³⁰ Общата цел на страните от ЕС-27 е 75%.

пункта (14,7 процентни пункта), сред заети в ромската общност в града и на село тя е три пъти по-малка – 4,98 процентни пункта.

Заети лица и коефициенти на заетост на населението на 15 и повече навършени години през второто тримесечие на 2011 година – разпределение по местоживеене			
Местоживеене	Коефициент на заетост - всички заети	Коефициент на заетост в ромската общност	Разлики
Град	49,5%	32,25%	17,25%
Село	34,8%	27,27%	7,53%

Източник: НСИ, 2011 г. и изследване EU INCLUSIVE

Най-значими са различията в равнищата на градската заетост и заетостта в ромските общности, живеещи в градовете – те са 2,3 пъти по-големи от различията между коефициентите на заетост в селата и в селските ромски общности.

Налице са и съществени различия по отношения на статуса в заетостта между средните показатели за страната и данните за заетостта при ромите. При ромите са налице по-високи дялове на самонаетите, упражняващи свободна професия и неплатените семейни работници, като при последните делът при ромите е почти 4 пъти по-висок, отколкото средно за страната.

Статус в заетостта за всички заети и за заетите в ромската общност през второто тримесечие на 2011 г.			
Статус в заетостта	Всички заети	Заети в ромската общност	Разлики
Работодател	3,73%	2,39%	1,34%
Самонает или на свободна професия	7,52%	11,04%	-3,52%
Наети	87,64%	76,42%	11,22%
<i>Наетите в частни предприятия</i>	<i>63,34%</i>	<i>49,55%</i>	<i>13,79%</i>
<i>Наетите в публични предприятия</i>	<i>24,30%</i>	<i>26,87%</i>	<i>-2,57%</i>
Неплатени семейни работници	1,11%	4,18%	-3,07%
Друго	-	5,97%	-5,97%

Източник: НСИ, 2011 г. и изследване EU INCLUSIVE

Едва под 50% от ромите могат да разчитат на заетост в частни предприятия, докато наетите в частния сектор средно за страната са почти две трети. Делът на наетите роми в публичните предприятия не се отличава съществено от средния за страната и е малко над ¼.

Дял на заетите лица средно за страната и в ромската общност по икономически дейности		
Икономически дейности	Дял от всички заети	Дял от всички заети в ромската общност
Селско, ловно и горско стопанство, рибно стопанство	6,82%	19,53%
Комунални услуги	1,10%	15,98%
Строителство	8,80%	10,95%

Търговия или ремонт на автомобили, стоки за домакинството	17,40%	8,58%

Източник: НСИ, 2011 г. и изследване EU INCLUSIVE

По данни от Преброяване 2011 г. Делът на ромите, живеещи на село е 44,6%, но още поне 15% от ромите живеят в малки градове, за които е типична заетост в селскостопански дейности. Съвсем логично най-високият дял от заетите роми се реализират в селскостопанския отрасъл, като делът им е почти 3 пъти по-висок от средния за страната. Заетостта в сферата на комуналните услуги е почти изключително „ромска“ – заетостта в осигуряването на комунални услуги при ромите е почти 15 пъти по-висока от средната заетост в същия сектор за страната. Работните места в комуналната сфера изглежда са основен сектор за реализация на ромите от големите градове на пазара на труда.

Третият по интензитет на заети лица сектор в ромските общности е строителството. Делът на ромите, заети в строителни дейности, е сходен със средния за страната. Трябва да се има предвид, обаче, че този дял е бил значително по-висок в годините на бум на строителното предприемачество. След увеличаването на структурната безработица в строителния сектор през последните 2 години голяма част от работилите в строителството роми остават без работа – най-голям дял от всички безработни роми, които са работил преди 1 година – споделят, че са имали заетост в строителството - около 5% от работилите преди година роми.

По данни на Евростат сред всички работещи делът на българите, които през второто тримесечие на 2011 г. работят на непълнен работен ден, е 2,5%, докато при ромите 29% признават, че имат непълна заетост. За сравнение в ЕС-27 този показател за второто тримесечие на 2011 г. е 19,6%.

Заедно с това трябва да се отбележи, че двата водещи за ромската заетост сектори – селското стопанство и комуналните услуги са сред секторите с най-ниски норми на генериране на печалби и съответно – най-ниско заплащане на труда. Що се отнася до третия сектор, в който ромите имат висок дял на заетост – строителството – трябва да се подчертае, че дори по времето на строителния бум не са редки случаите на наемане на роми за предимно нискоквалифицирани и сравнително нископлатени³¹ в рамките на сектора дейности (общии работници), а с настъпването на кризата в сектора не са редки случаите на некоректно отношение от страна на изпитващите затруднения строителни предприемачи, които не заплащат труда на работниците.

Според Националния статистически институт броят на наетите без договор през второто тримесечие на 2011 г. е 43,2 хил. души или 1,72% от всички наети. От заетите роми 40,8% работят, без да имат сключен договор. Над половината (53,91%) от ромите, наети в държавно, общинско, смесено или частно предприятие и петима от шестима (83,13%) роми, наети в частни предприятия, работят без договор. В условията на криза се засилва натискът за приемане на компромиси при намиране на работа – така например 84% от новозаетите към критичната дата на проучването за ромската заетост признават, че са започнали работа без сключен договор.

³¹ При това често без сключване на договори и заплащане на осигурителни вноски от страна на работодателите.

Дори сред трайно заетите роми (които работят и са имали работа през последните 2 години) делът на работещите без договор е относително висок – 37,3%.

Данните от последното национално представително изследване на ИОО-София показват, че линията на бедност за месец юли 2011 г. е 210 лв. При регистрираните в рамките на настоящото изследване равнища на доходи на ромските домакинства, и ако приемем хипотезата, че те остават непроменени през следващите два месеца, можем изчислим, че коефициентът на бедност при ромите, живеещи в сегрегирани жилищни зони към средата на 2011 г. достига 79,2%³². Така коефициентът на бедност при ромите е почти 4 пъти по-висок от коефициента на бедност в България³³.

Дори в рамките само на ромската общност делът на бедните сред заетите е 13,29%, а при безработните и обезкуражените надхвърля 41%.

Дял бедни в съответната група	Заети	Незаети през последната седмица	Работили последните 2 години и последната седмица	Работили последните 2 години, но не през последната седмица	Неработили последните 2 години, нито през последната седмица	Неработили последните 2 години, но работили през последната седмица	Безработни (НСИ)	Обезкуражени
		13,29%	31,85%	11,76%	34,84%	30,59%	32,00%	41,48%

Източник: НСИ, Заетост и безработица – годишни данни 2010 г. и изследване EU INCLUSIVE

След почти 4 годишен период на почти двойно намаление на равнището на безработица от 2004 до 2008 г., през последните 2 години в резултат на икономическата криза са налице силни негативни ефекти върху българския пазар на труда по отношение на безработицата.

По данни на Агенцията по заетостта към Министерство на труда и социалната политика (МТСП) към 30 юни 2011 г. общият брой на безработните в страната е 318 337 души, което представлява равнище на безработица от 9,56%. Данните от изследването EUINCLUSIVE разкриват драматично по-високи равнища на безработица сред ромското население. При ромите коефициентът на безработица достига 4 пъти по-високи стойности – 40,8%.

Продължителността на безработицата също засяга ромите в много по-голяма степен. По данни на Евростат през второто тримесечие на 2011 г. коефициентът на продължителна безработица в България е 6,3%, а в страните от ЕС-27 делът на продължително безработните от икономически активното население е 4%. При ромите стойността на този показател е - 27%, т.е. над 4 пъти по-висока в сравнение със средния за България и почти 7 пъти по-висока от средната за страните-членки на Европейския съюз.

³² По данни на НСИ последната официално потвърдена от Евростат линия на бедност за България е дори още по-висока – 295 лв. и се отнася за 2009 г.

³³ През последните 5 години – около и малко над 20%. По последни официално потвърдени данни на Евростат за 2009 г. – 20,7%.

През второто тримесечие на 2011 г. в България продължително безработни (от една или повече години) са 209,7 хил. лица, което представлява 56,7% от всички безработни. През същия период делът на продължително безработните сред ромите достига 2/3 от всички безработни роми – 66,24%. За сравнение: средният за ЕС-27 дял на дългосрочно безработните през второто тримесечие на 2011 г. сред населението във възрастовата група 15-74 години е 43%.

Над половината от ромите във възрастовата група над 16 г. не са работили повече от 2 години. Различията в коефициента на безработица при ромите, живеещи в градовете и селата са незначителни. Все пак безработицата сред ромите на село (20,2%) е по-малка от безработицата сред ромите в града (21,67%) с 1,47 процентни пункта, но делът на обезкуражените на село (8,08%) е по-голям от този в града (6,85%) с 1,23 процентни пункта.

Малко повече от 1/3 от безработните роми са регистрирани в бюро по труда. Делът на регистрираните в бюро по труда при неработилите над 2 г. е още три пъти по-малък – под 11,98%. През второто тримесечие на 2011 г. обезкуражените лица в България са общо 232,7 хил. и представляват 3,6% от населението на възраст на 15 повече години. Делът на обезкуражените лица в ромските общности е над два пъти по-висок и достига 15,02%.

Както вече бе отбелязано, наличие на образование по-високо от основно, влияе пряко върху възможностите за заетост, включително и в още по-голяма степен в ромската общност. Заедно с това липсата на образование и неграмотността чувствително увеличават риска от безработица. Така например при заетите едва около 6% не могат да четат и пишат, докато делът им нараства 3 пъти при ромите, които не са работили повече от 2 години.

Грамотност и статус в заетостта					
	Общо за ромската общност	Заети	Незаети	Неработили последните 2 години, нито през последната седмица	Безработни (НСИ)
Дял на неможещите да четат	12,2%	6,0%	14,9%	17,4%	14,3%
Дял на неможещите да пишат	13,3%	6,3%	16,4%	18,9%	16,1%

Източник: НСИ, 2011 г. и изследване EU INCLUSIVE

По данни на Европейската комисия³⁴ кризата засяга особено сериозно лицата с ниска квалификация, които представляват почти 70% от безработните. Комисията подчертава, че голяма част от тях са от ромски произход. Самите роми признават, че водещ фактор за липсата на заетост е недостатъчната им квалификация (22,3% от незаетите), като поставят дискриминацията заради етническа принадлежност на второ място със 14,6% от отговорите.

Фактори, влияещи върху възможността за намиране на работа	
Защо, според Вас, НЕ можете да си намерите работа?	Дял от отговорите

³⁴ Препоръка за Препоръка на Съвета относно Националната програма за реформи на България от 2011 г. и за представяне на становище на Съвета относно актуализираната Конвергентна програма на България за периода 2011 - 2014 г. {SEC(2011) 711 окончателен}, стр. 5-6

	на незаетите
Не съм достатъчно квалифициран	22,3%
Поради етническата ми принадлежност	14,6%
Имам заболяване, физическо увреждане	11,5%
Не съм търсил достатъчно	8,8%
Нямам подходящи връзки	8,2%
Не мога да намеря работа, каквато искам	6,9%
Условията на работа, които ми предлагат, не ми допадат	2,9%
Заплащането, което ми предлагат, не ми допада	2,3%
Друго	22,5%

Източник:Изследване EU INCLUSIVE

В същото време уврежданията се очертават като трети съществен фактор, ограничаващ възможностите за заетост при ромите. 11,5% от незаетите смятат, че не могат да си намерят работа заради заболяване или физическо увреждане. Всъщност делът на ромите с увреждания или инвалидност, възпрепятстваща намирането на работа, сред населението на 16 и повече години е 12,18%. Сред незаетите роми 16,71% признават, че имат увреждания или инвалидност, възпрепятстваща намирането на работа, а сред неработилите роми през последните две години делът им достига 21,62%. Ако към тях се прибавят и изпитващите частични ограничения заради хронична заболяемост или инвалидност – съответните дялове нарастват на 26,97% и 32,33%.

Анализът на данните за началното и по-ниско, основно и средно образование сочи, че в сравнение със средното образование, завършването на основната образователна степен няма особено висока добавена стойност от гледна точка на перспективите за реализация на ромите на пазара на труда– разликите във възможностите за реализация между начално и по-ниско образование и основно образование, от една страна и основно и средно образование, от друга страна, показват, че по отношение на шанса за реализация на пазара на труда стимулите за надграждане над начално образование са по-малки от стимулите за завършване на средно образование. В същото време „цената“ за завършване на основно образование е 4 години и предполага по-дълго пребиваване в училище от средното образование, както и от началното образование и много повече години в сравнение с непосещаването на училище. Неслучайно отпадането от училище е най-голямо именно в прогимназиалната степен.

Връзка между степента на образование и трудовата заетост		Образование		
		Начално и по-ниско	Основно	Средно
Работили ли сте през последните 2 години?	Да, постоянна работа	12,4%	22,6%	49,2%
	Да, периодично, за дълги периоди от време	3,4%	7,8%	9,2%
	Да, периодично, за кратки периоди от време	22,3%	21,6%	18,3%
	Не	61,8%	48,0%	23,3%

Източник:Изследване EU INCLUSIVE

Преглед на практики и политики за осигуряване на равенство на пазара на труда

Политиките и мерките за интегриране на най-неравнопоставените групи на пазара на труда, в това число ромите, са насочени предимно към намаляване на инвестициите в субсидирана заетост, намаляване на неформалната заетост, координиране на социалната и данъчната политика, подобряване на възможностите за учене през целия живот и квалификация и създаване на възможности за устойчива интеграция на първичния пазар на труда. За целта се използват три основни инструмента – Националният план за заетостта и схемите по оперативните програми, както и промени в действащата нормативна база с оглед минимизиране на броя на заетите без договор лица.

Националната политика за равнопоставено включване на ромите на пазара на труда се осъществява в съответствие с годишните планове за изпълнение на дейностите по приоритет „4. Заетост“ на Националния план за действие по международната инициатива “Десетилетие на ромското включване: 2005-2015 г.” (НП).

За всяка от ключовите области на въздействие са набелязани целеви показатели със срок на изпълнение до 2015 г. и ежегодно Агенцията по заетостта проследява тяхното изпълнение и го докладва в редовния си мониторингов доклад за изпълнение на НП.

В обновения План за действие за изпълнение на Национална стратегия за интеграция на ромите в Република България (2012- 2020) заетостта отново е позиционирана като 4-ти приоритет, а приоритетните области, мерките и индикаторите за въздействие са актуализирани и развити, като са определени и нови целеви показатели.

Прегледът на изпълнението на НП показва, че по отношение на първата цел „1. Повишаване на конкурентоспособността на ромите на пазара на труда, включително в съвременните области на трудова активност“ са налице постигнати количествени резултати, надхвърлящи ежегодните планове. Така например през 2010 г. е планирано повишаване на конкурентоспособността на пазара на труда на 6 600 безработни роми, регистрирани в дирекциите “Бюро по труда” (ДБТ), докато в рамките на мярката са обхванати почти 3 пъти повече лица - 17 958. Задачите за осигуряване на заетост на ромите, търсещи работа, през 2010 г. също многократно надхвърлят целите, като при планирани 4 000 работни места за роми е осигурена трикратно по-висока заетост – 12 159 души са включени в различни програми, мерки за заетост и на първичния пазар на труда, а от започналите 3 564 са реализирани на първичния пазар на труда.

Данните от Агенцията по заетостта към края на 2011 г. сочат, че и през последната година по плановите показатели – 15 000 лица, включени в дейности за повишаване конкурентоспособността на ромите на пазара на труда и осигуряване на заетост за 10 000 хил. роми – се очертава преизпълнение.

В този контекст поставените в Плана за действие към обновения НП целеви показатели до 2015 г. за брой лица, завършили обучителни курсове изглеждат по-скоро консервативни:

- а) мотивирани с подобрени умения за търсене на работа – 12 500;
- б) професионална ориентация и адаптация на пазара на труда – 12 000;
- в) професионална квалификация - 2000.

Предпазливостта при формулирането на индикативните стойности вероятно може да немери обяснение в наличието на тенденции за преориентиране на политиките за заетост от преобладаващо финансиране от държавния бюджет към финансиране със средства по оперативните програми (главно ОПРЧ). През 2012 г. за финансиране на мерките за насърчаване на заетостта по Националния план по заетостта 2012 г. МТСП разчита на 17,26%, останалите 82,74% (или 350 млн. лв.) за обучение, квалификация, преквалификация и субсидирана заетост се очакват по линия на оперативната програма “Развитие на човешките ресурси”. Тази трансформация крие рискове както от организационен характер, така и от нарушаване на ритмичността на осигуряване на финансиране поради все още недостатъчно бързите

процедури по проектите по оперативните програми и поради по-продължителния период, необходим за постигане на по-качествени резултати.

Друго съществено основание за нарастваща предпазливост при планирането е чувствителното намаление на мерките за осигуряване на заетост по линия на националните програми. Така например през 2010 г. по Национална програма “От социални помощи към осигуряване на заетост” осигурената заетост само за роми е 7 798 работни места, през 2011 г. към месец септември общия брой на планираните места за заетост е 9100, а в плана за 2012 г. той е редуциран двойно – на 5 400³⁵. Доколкото голяма част от заетостта по тези програми бе осигурявана за безработни роми, може да се предполага, че те ще бъдат най-силно засегнати от свиването на обхвата на активните мерки на пазара на труда.

Основни планови показатели по Програма “Осигуряване на заетост и повишаване на качеството на работната сила на безработните и заетите лица” на МТСП	Заетост общо	Заетост - нова	Обучение	Държавен бюджет
	<i>брой</i>	<i>брой</i>	<i>брой</i>	<i>лв.</i>
2011 г.	34 597	28 632	5 740	73 000 000
2012 г.	27 185	20 226	6 631	73 000 000

Източник: Национални планове за заетостта 2011 и 2012г, МТСП

Бюджетът на МТСП по програмата за осигуряване на заетост и повишаване на качеството на работната сила на безработните и заетите лица през 2012 г. запазва размера си от 2011 г., но тези средства е планирано да достигнат до по-малко на брой бенефициенти и да генерират по-малко работни места в сравнение с предходната година, като ръст се очаква единствено по отношение на броя обучени лица.

Данните от настоящото изследване потвърждават анализите на отчетите на Агенцията по заетостта по отношение на създаване на условия за запазване на заетостта на работещи и кариерно развитие чрез повишаване на квалификацията на ромите. Така например през 2010 г. в обучение за повишаване на квалификационното равнище на заети, при план 400, са включени 32 лица, или едва 8%. Резултатите от представителното проучване на заетостта в ромските общности показват, че едва 5,3% от заетите са преминали през последните 6 месеца през курс или обучителна програма с оглед придобиване на първоначални знания и умения за работа или преквалификация³⁶.

Изпълнението на задачите в НП, свързани с насърчаване на предприемачеството, стартиране и управление на собствен бизнес, също среща сериозни препятствия. През 2010 г. е предвидено включване на 1000 души в различни дейности. При планирани 400 участници в мотивационни обучения, реално вземат участие едва 25 лица, а в обученията за стартиране на бизнес, включително за запазване и съхранение на традиционни ромски занаяти, няма включени лица.

Изпълнението на индикаторите за 2011 г., макар и с намалени целеви показатели, е още по-неблагоприятно. При планирани 300 участници в мерките за насърчаване на предприемачеството сред ромите към края на октомври 2011 г. са включени едва 6 лица или по-малко от 2%.

³⁵ За сравнение през 2003 г. в Националната програма “От социални помощи към осигуряване на заетост” са включени 117 000 души.

³⁶ През 2010 г. Евростат като цяло отчита, че сред страните от ЕС – 27 България е с най-ниска степен на участие на населението между 25-64 г. в обучение – 1,2% при 9,1% средно за всички страни-членки. Индикаторът на Евростат представя данни за обучавали се през последните 4 седмици, за разлика от цитирания за ромите индикатор от проучването EUINCLUSIVE

В резултат на тези тенденции в актуализирания НП по приоритет заетост, цел 2 „Насърчаване на предприемачеството, стартиране и управление на собствен бизнес“, до 2015 г. е планирано да вземат участие над 3 пъти по-малко лица в сравнение с първоначалните разчети, направени през 2005 г. Но дори за постигането на тези по-ограничени цели ще са необходими мерки, които реално могат да повишат мотивираността за участие в програмите. Данните от настоящото проучване показват, че потенциал за насърчаване на предприемачеството сред ромите е налице – особено при самонаетите лица и лицата, упражняващи свободна професия, които сред заетите роми са над 11% или с 3,52 процентни пункта повече от средното за страната.

Като се има предвид, че заетостта в селското стопанство остава водеща за представителите на ромските общности, както потвърждават и резултатите от настоящото проучване, е необходимо да бъде преразгледан актуализирания НП, в който не са включени целите и индикаторите за роми, получили земя за обработване, за създадени кооперации и сдружения и ферми, които принадлежат на роми, както и съпътстващите обучения за предприемачество в селското стопанство и управление на проекти, получаване и управление на кредити и реализация на лизингови схеми.

По отношение на последните две цели от НП – „3. Насърчаване на социалния и граждански диалог в подкрепа на трудовата реализация на ромите“ и „4. Изграждане на капацитет за насърчаване на трудовата заетост на ромите“ – са налице видими резултати.

Независимо от това, заедно с увеличаването на броя на трудовите медиатори, в тази област трябва да бъдат взети мерки за повишаване на ефективността от техните дейности и намаляване на текучеството сред медиаторите, включително чрез осигуряване на повишено заплащане и мониторинг с оглед подобряване на резултатите от работата им и осигуряване на подкрепа за професионалното и кариерното им развитие.

По данни от Годишния доклад за изпълнението на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ (ОПРЧ) за 2010 година³⁷ общият брой на лицата от ромски произход, включени в мерки по приоритетни оси 1 и 2, е едва 758. Особено тревожни са данните за броя роми, включени в заетост – при целеви показател 35 000 до 2015 г. в периода 2007 – 2010 г. са включени едва 41 лица от ромски произход.

След разкриването на нови схеми по ОПРЧ като „Вземи живота си в свои ръце“, насочена към безработни лица без образование, с ниска степен на образование и без специалност и професия, трайно безработни лица и неактивни лица, както и представители на уязвими етнически групи се очаква постепенно да бъдат регистрирани позитивни тенденции по отношение на изпълнението на индикаторите за ромско включване на пазара на труда по ОПРЧ.

Принос за това могат да имат и схемите за обучение за придобиване или повишаване на професионалната квалификация на безработни лица като програма „Развитие“, които, макар и не насочени пряко към интегриране на ромите, имат потенциал за въздействие върху включване в пазара на труда и на представители на ромското малцинство.

УЧАСТИЕ НА РОМИТЕ В ПУБЛИЧНАТА АДМИНИСТРАЦИЯ

Публичната администрация е навсякъде около нас – ежедневието на всеки човек е изпълнено с ползването на услуги и извършването на дейности, имащи отношение към публичната администрация и нейните институции като училища, университети, здравни заведения,

³⁷Информация за физическия напредък на всеки количествено измерим индикатор, посочен в Глава 6 „Сфери на действие по отношение на ромската общност“ на ОП РЧР, Приоритетна ос 1, Област на интервенция 1.1. Интегриране на уязвимите групи на пазара на труда и Област на интервенция 1.2. Заетост чрез развитие на предприемачеството, стр. 38-40 от доклада.

общински и граждански служби и т.н. Хората, които се числят към гилдията на държавните служители имат най-разнообразни професии – те са учители, полицаи, контролори, архитекти и други. Публичната администрация регулира редица проблеми, свързани по някакъв начин с живота на гражданите и техните отношения с държавните и местните институции. Тя регулира структурата и функциите на административните органи, основните задачи на държавното и местното управление, административните права и задължения на гражданите. Значимостта на публичната администрация произтича от нейната функция да изпълнява задачи на държавната и местната политика, които от своя страна са свързани със задоволяване на нуждите на гражданите и обществото като цяло. Най-важната ѝ отговорност е да установи и посрещне очакванията на гражданите и изхождайки от това да определя целите на административните органи. Главното ѝ предназначение е свързано със задоволяването на обществения интерес.

Публичната администрация е значим фактор при определянето и развитието на политиките на държавно и местно ниво. Административните органи трябва да участват в установяването и идентифицирането на проблемите на обществото, изискващи решение. Те трябва да проучват и обобщават обществените интереси, да подпомагат участието на гражданите при търсенето и намирането на сполучливи социални решения, да обосновават и преценяват отговорно взети решения. Администраторите са тези, които усещат необходимостта от промяна, много често те изготвят проектите за закони или други нормативни актове и административни програми. С обсъждания или анализ на проектозаконали, на обществените условия и финансовите възможности, те участват в определянето на нова политика и/или разрешаване на проблеми. Публичната администрация има изпълнителен характер, защото административната дейност е дейност по изпълнение на решенията на органите на държавната власт и местно самоуправление. Чрез нея важните политически решения се конкретизират с реални отношения и процеси.

Публичната администрация е способна да съдейства, дори сама да изгради демократична система на държавно управление, която да допринесе за свободата на личността, представителството и участието на населението в управлението, зачитане на правата и интересите на отделния гражданин, както и други основни ценности на демократичното общество като пълноценната и успешна интеграция на малцинствата и в частност на ромите. Администраторът има нелеката задача да стои между различни интереси и различни ценности и на основата на формална и неформална информация да може да отсее, изясни и определи социалния проблем. Именно поради тези функции на публичната администрация е особено необходимо включването на представители на ромската общност в нея, тъй като се очаква те да допринесат за по-ефективно, навременно и успешно интегриране на ромите и намиране на социално отговорни и успешни решения на проблемите.

Дори и ромите, които в миналото са били успешно „интегрирани“ споделят, че икономическата криза отново ги изтласква от обществото

За процеса на интеграция на ромите в публичната администрация се говори много малко. Все пак е особено необходимо този процес да бъде дискутиран в медийното и общественото пространство, за да бъде популяризиран сред обществото, включително чрез разпространение на добри примери и успешни практики, защото общоевропейският интеграционен модел предполага не глобална унификация, а защитава различието и оттук мултиетничността като ценност.

Няколко са институциите и администрациите, които имат пряко отношение към ромите в България. **Националният съвет по етнически и интеграционните въпроси (НСЕДВ)** е държавна структура, създадена през 1998 г. с постановление на Министерския съвет. Националният съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси към Министерския съвет „е координиращ и консултативен орган, който подпомага Министерския съвет в разработването и провеждането

на държавната политика по етническите и интеграционните въпроси³⁸. Националният съвет се ръководи от председател и двама заместник председатели. За негови членове се определят заместник министри и други представители на администрацията и организации, включително неправителствени, имащи отношение към въпросите на етническите малцинствата, в частност и ромите. Националният съвет е единствената правителствена структура, която се ангажира с проблемите на ромите. Към областните управители се създават областни съвети за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси като консултативни и координиращи органи, подпомагащи провеждането на политиката по етническите и интеграционните въпроси на областно ниво. С решение на съответния общински съвет в общините могат да се създават общински съвети за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси. Общински експерти по етнически и демографски въпроси са назначени в повече от половината от всички общини в България.

По същество длъжностите на експерти по етническите и интеграционните въпроси могат и трябва да включват представители на самата ромска общност, което не винаги е така. Важна тяхна задача е да програмират и координират дейности свързани със социализация и интеграция на малцинствените групи в българското общество.

Комисията за защита от дискриминация е независим специализиран държавен орган който осъществява контрол по прилагането и спазването на Закона за защита от дискриминация и други закони, уреждащи равенство в третирането. Комисията е постоянно действащ колективен орган в състав от девет членове, в т.ч. председател и заместник-председател, като дейността ѝ се осъществява с помощта на администрация. Към администрацията се назначават експерти, част от които би било редно да принадлежат към ромската общност, което не е постигнато към момента.

Въпреки множеството документи, отнасящи се до интеграцията на ромите, гарантиращи техните равни права и възможности за включване в социално-икономическия живот обаче, тази група от населението все още е изолирана, включително от структурите на публичната администрация

Комисията, съвместно с Националният съвет предлага мерки за провеждане на националната политика в областта на защитата от дискриминация по етнически признак.

Държавата е приела голям брой документи, отнасящи се до интеграцията/включването на ромската общност във всички области на социално-икономическия, културен и политически живот на страната. Въпреки множеството документи, отнасящи се до интеграцията на ромите, гарантиращи техните равни права и възможности за включване в социално-икономическия живот обаче, тази група от населението все още е изолирана, включително от

структурите на публичната администрация. От една страна нивото на образование на ромите не им дава равни права и възможности, а от друга, при равни други условия все още се предпочитат служителите не-роми. Дори и ромите, които в миналото са били успешно „интегрирани“ споделят, че икономическата криза отново ги изтласква от обществото. Те първи губят работата си, по трудно се включват в програми за квалификация и преквалификация и като цяло нямат почти никакъв достъп до финансовите инструменти на Европейския съюз за да започнат собствен бизнес, и така по никакъв начин не са защитени от социално обедняване. Нито един от водещите политически приоритети на българското правителство в елиминирането на риска от социална изолация на ромите и тяхната интеграция в българското общество не решава проблемите, свързани с наемането им на работа. Във връзка с това мерките, които трябва да се предприемат, са насочени към осъществяването на програми за квалификация и наемане на работа, които съответстват на нуждите на пазара на труда, както и на специфичността на някои традиционни дейности, с които се занимава ромското общество.

³⁸ Правилник за устройството и дейността на Националният съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси към Министерския съвет (ДВ, бр. 31 от 2011 г., в сила от 15.04.2011 г.)

Преглед на политики и практики за участието на ромите в публичната администрация

Пълноценното интегриране на ромите в българското общество, се намира в пряка зависимост от създаването на условия за съхранение на индивидуалните граждански права. Дискриминацията спрямо ромите в обществения живот предполага проблемите на общността в социално-икономически и културно-образователен аспект. Затова акцентът трябва да се постави върху създаването на условия за елиминиране на тези негативни ефекти и изграждането и прилагането на държавни механизми, които работят по посока на създаването на реални политически, социално-икономически и културни предпоставки за възприемане на ромите в обществото. Едно от задължителните условия в контекста на задачите, отговорностите и задълженията на публичната администрация за постигането на положителни резултати за ромите е създаването на гаранции за пълноправно ромско присъствие във всички нива на държавните институции. Ромите трябва да бъдат не пасивен обект на въздействие, а активен субект в публичността. Разработването на конкретни механизми и средства за реализирането на това гарантира успех на всички нива на работа. Това разбиране намира потвърждение в съществуващите към момента практики и примери от работата на експерти, представляващи ромската общност и държавната администрация. Такъв добър пример са здравните и трудовите медиатори, както и помощник учителите и помощник възпитателите.

При развитието на модела на **здравните медиатори** в България е използван европейски опит - опита на румънската ромска неправителствена организация "Романи Крис" и Министерството на здравеопазването на Румъния, и опита на Холандския институт по обществено здраве. В Испания и Франция здравната медиаторна програма има 20 годишна история. Във Финландия здравните медиатори се наричат интеркултурни посредници, а в Холандия – образователи на етническите малцинства, в Румъния и Молдова – санитарни медиатори, в Словакия – здравни медиатори, в Сърбия – теренни здравни работници.

В България моделът на здравни медиатори е въведен преди 10 години - през 2001 г. от екипа на Фондация "Здравни проблеми на малцинствата" (ЗПМ), чрез пилотен проект "Въвеждане на система от роми медиатори – ефективен модел за подобряване достъпа на ромите до здравните и социалните служби" в кв. Изток на гр. Кюстендил, по който са обучени първите 5 здравни медиатора. Мярката има за цел подобряване достъпа на ромите до здравните и социалните служби и преодоляване на дискриминационните нагласи към тях.

През 2002-2003 г. Фондация "Отворено общество" подкрепя проекти на различни ромски неправителствени организации като Фондация "Неви Черхен"- Кюстендил, Фондация "Интегро"- Сеново, Фондация "Интгеро"- Огняново, Фондация "Неве Дроме"- Шумен, Фондация "Пирин-2000"- Сандански, които съвместно с екипа на Фондация "Здравни проблеми на малцинствата" обучават здравни медиатори и развиват медиаторната програма в България. Основните цели на програмата са:

- преодоляване на културните бариери в общуването между ромските общности и медицинския персонал по места;
- преодоляване на съществуващи дискриминационни нагласи в здравното обслужване на ромите по места;
- оптимизиране провеждането на профилактични програми сред ромското население;
- здравно образование на ромите и активна социална работа в общността;
- активна социална работа с уязвими ромски групи.

За първи път длъжността здравен медиатор е квалифицирана като професия през 2005г., когато правителството на България приема „Здравна стратегия за лицата в неравностойно положение, принадлежащи на етническите малцинства“. В стратегията се отрежда значимо място на новата професия здравен медиатор, а един от индикаторите за успешната ѝ реализация е броят назначени на работа от държавата здравни медиатори.

През 2007 година, с усилията на Министерството на здравеопазването, Министерството на труда и социалната политика, Дирекцията по етнически и демографски въпроси към Министерски съвет и не на последно място на неправителствените организации, работещи в тази сфера, 57 здравни медиатори са назначени на работа в 30 общини чрез делегиран бюджет.

През същата година е учредена Националната мрежа на здравните медиатори в рамките на проект „Подготовка за въвеждане професията на Здравния медиатор. Повишаване квалификацията и изграждане на мрежа на здравните медиатори в България” с подкрепата на програма MATRA CAP на Външното министерство на Кралство Нидерландия. Членове на мрежата са над 120 души - здравни медиатори, лекари - специалисти, общопрактикуващи лекари и медицински сестри, обучители на здравните медиатори, експерти по етнически и демографски въпроси, експерти и специалисти в областта на общественото здравеопазване, съмишленици и граждани, които подкрепят въвеждането на фигурата на здравния медиатор като част от системата на общественото здравеопазване у нас.

През 2008 година са назначени 111 здравни медиатори в 55 общини чрез делегиран бюджет за общините. Същата година в Медицинския колеж- Пловдив са обучени 19 здравни медиатори от общини, където до сега не е имало обучени здравни медиатори, като кметовете на тези общини са заплатили обучението на здравните медиатори. Обучителната програма “Здравен медиатор” цели да подобри достъпа на уязвимите групи до системата на здравеопазване, както и способностите на системата да решава здравните проблеми на тези общности. Успешно завършилите обучението придобиват Удостоверение за професионална квалификация.

На 27.07.2011 правителството прие **План за действие за периода 2011-2015 г. към Здравната стратегия за лица в неравностойно положение, принадлежащи към етнически малцинства**. В документа са заложили редица мерки за повишаване здравната култура на малцинствените групи и осигуряването на равен достъп до здравни услуги. Ключова фигура в изпълнението на Плана за действие е здравният медиатор. Сред предвидените дейности са извършването на имунизации и прегледи с мобилни кабинети, обучение на малцинствените групи за предпазване от нежелана или ранна бременност и полово-предавани болести, регистрирането на бременните жени при гинеколог. Ще се издирват и регистрират при общопрактикуващ лекар новородените деца.

Длъжността на здравния медиатор е в националния класификатор на професиите, приета е и длъжностна характеристика на здравния медиатор. Основно изискване за тази работа е владеенето на ромски език, което до някаква степен гарантира участието/включването на ромите с минимум средно образование - включително осигурява тяхната преквалификация чрез курсове и други обучителни форми. Практиката е показала, че повечето ромите нямат необходимите познания и опит за да се справят със здравната система, медицинската документация, планирането на медицински прегледи, консултации и профилактика. Здравните медиатори помагат на ромите като организират цялата необходима документация и осигуряват включването на ромите в системата на здравно застраховане и осигуряване. Друга важна тяхна задача е да комуникират с институциите: местни власти, общопрактикуващи лекари, болници и служби на националния здравно-осигурителен фонд, включително и да ги информират за здравния статус на ромите.

За различните райони на страната обхвата на дейността на здравните медиатори е различна. В големите областни градове медиаторите работят главно в ромските квартали на самия град. Там, където има двама или повече медиатора като е областите Сливен, Варна, Добрич, Кюстендил и др., те разпределят работата си помежду си в кварталите на града. Където здравния медиатор е един като гр. Бургас, Враца, Монтана и Ст. Загора, той е принуден да обслужва сам всички квартали, а ефективността от работата му е твърде малка. В по-малките общини от страната здравният медиатор обхваща няколко населени места, като се налага да

пътува. Такива са общини като Септември, Якимово, Ракитово, Вълчедръм, Хайредин, Исперих, Тунджа и др.

Всички здравни медиатори подготвят месечни отчети според възможностите си на хартиен или електронен носител и ги предават на прекия си ръководител, който обикновено е зам. кмета на града – в градовете Ракитово, Тунджа, Исперих, Враца, Шабла, Берковица; началник сектор или отдел социални дейности и здравеопазване – в градовете Каварна, Варна, Кюстендил, Пещера, Лом, Монтана; гл. Експерт или Директор на Дирекция по хуманитарни дейности – в Дупница, Добрич и др.

Трудовите медиатори са въведени по националната програма „Активиране на неактивни лица“ на Министерство на труда и социалната политика. Програмата е утвърдена със Заповед на министъра на труда и социалната политика от 25.04.2008 г., в 44 дирекции „Бюро по труда“, а по-късно са включени всички дирекции „Бюро по труда“ в страната. Една от непосредствените цели на програмата е обучение за работа с неактивни лица и включване в заетост на ромски медиатори. С програмата е създадена възможност за развитие и тестване на система от услуги, насочени към неактивните лица, с цел тези лица отново да бъдат включени в заетост, като се насърчи тяхната активност, предоставят им се професионални съвети според индивидуалните им потребности и се повиши мотивацията им за заетост. Програмата обединява различни инструменти и услуги за привличане на лицата за регистрация и ползване на услугите в бюрата по труда. Обект на програмата са и регистрирани безработни лица, самоопределили се като роми (с минимум средно образование), обучени и назначени по Програмата като ромски медиатори в Дирекциите „Бюро по труда“. За регистрираните безработни лица, одобрени за наемане като ромски медиатори по Програмата, се предоставят средства за провеждане на обучение за професионална квалификация, по част от професия „Посредник на трудовата борса“. Всеки ромски медиатор има право да ползва наличната техника и ресурси в бюрото по труда, в което е назначен, с цел ориентиране в ситуацията на пазара на труда и подходящо обезпечаване на работата си с неактивните и обезкуражените лица. Към края на 2010 г., в 69 дирекции „Бюро по труда“ работят 91 посредници на трудовата борса – ромски медиатори. В 24 дирекции „Бюро по труда“ са назначени по двама ромски медиатори. Най-много медиатори работят в регионите Варна – 15 (в 10 дирекции „Бюро по труда“) и Монтана – 14 (в 11 дирекции „Бюро по труда“). От всички назначени медиатори към 2010г., 69 са жени, а 17 са с висше образование.

В изпълнение на основния компонент на програмата - работа с неактивни и обезкуражени лица, през 2010 г. медиаторите, с активното съдействие на дирекции „Бюро по труда“, са организирали и провели 247 информационни кампании „Ела и се регистрирай в дирекция „Бюро по труда“. В тях са участвали около 3 000 неактивни и обезкуражени лица. Проведени са 14 685 групови и индивидуални срещи с неактивни лица; 378 срещи с НПО, социални партньори и др. организации, както и 515 срещи с работодатели за предлагане на кандидати за работа. В резултат на реализацията на програмата, през 2010 г. в дирекции „Бюро по труда“ са регистрирани като безработни 10 098 неактивни лица, като 5 247 от тях са жени, а 3 969 – младежи до 29 г. От общия брой регистрирани неактивни лица са включени в обучение 58 лица и 1 529 лица са устроени на работа. Изразходваните финансови средства за програмата през 2010 г., са 325 099 лв. Освен работата с неактивните лица, регистрацията и предоставянето на посреднически услуги на търсещите работа лица, медиаторите активно се включват и в дейността на дирекции „Бюро по труда“ по организиране и провеждане на трудови борси. Трудовите борси предоставят възможност за директен контакт на безработни и на неактивни лица, които не са регистрирани в ДБТ с работодателите, да се договарят с тях и впоследствие да започнат работа.

С цел да се задържат медиаторите и да се подобри качеството на предлаганите от тях услуги през 2011 г., тяхното трудово възнаграждение е увеличено на 300 лв. за наетите медиатори със средно образование и на 350 лв. за наетите медиатори с висше образование.

Към 31. 01. 2011 г. в 59 дирекции „Бюро по труда“ работят 75 медиатори, като 54 от тях са жени, а 14 са с висше образование. През 2011 г., България участва в Европейската програма за обучение на ромски медиатори в областта на заетостта и здравеопазването.

В Националния план за действие по заетостта е включено искането на Център „Амалипе“ за разширяване на обхвата на програмата „Активиране на неактивни лица“. През 2012 г. досегашните ромски трудови медиатори, наети по посочената програма, ще бъдат преназначени. Освен това ще бъдат назначени нови 30 лица, с което броят на ромските трудови медиатори ще достигне 100. Ще бъде увеличена леко и заплатата на трудовите медиатори – 320 лв. за средните и 400 лв. за висшите.

Помощник учители и помощник възпитатели е друга административна длъжност, за която е характерно участието на ромите. По тази програма безработни роми се обучават в нова специалност “асистент на учителя” или „асистент на възпитателя“. През 2006 г. над 95 безработни роми са обучени в придобиване на професионална квалификация за отглеждане на деца.

Националният съвет по етнически и демографски въпроси развива програма за преодоляване на безработицата сред ромските младежи, която включва набор от 50 роми в **българската полиция**. Министерството на вътрешните работи също прецени интеграцията на различни етнически групи в своите структури като стъпка към допълнително зачитане на човешките права и елиминиране на полицейско насилие. Така че от май 2002 г. 158 роми работят в полицейските структури. С дарителска подкрепа се създаде полицейски обучителен център в квартал Столипиново в Пловдив. 60 полиция от ромски и български произход се обучаваха да работят в многоетническа среда. Други полицейски управления във Видин и в София също набират роми.

Въпреки всичко изложено в подкрепа на незаменимата роля и функция на ромските експерти към развитието и утвърждаването на добри практики и модели за работа, важно е да отбележим факта, че не съществува закон или друг нормативен акт, който да осигурява и/или гарантира адекватно включване на ромите в работата на публичната администрация.

България е ратифицирала Рамкова конвенция за защита на националните малцинства със закон, приет на 18.02.1999 г. - ДВ,бр. 18 от 1999 г. но все още няма гаранции за прилагането ѝ по отношение на ромската общност, а именно:

„Член 4, т. 2. Страните се задължават да приемат, ако е необходимо, подходящи мерки за утвърждаване във всички области на икономическия, социалния, политическия и културния живот на пълно и ефективно равенство между лицата, принадлежащи към национални малцинства, и тези от мнозинството. В това отношение те надлежно отчитат специфичните условия, в които се намират лицата, принадлежащи към национални малцинства.“

Процесът на социална интеграция и подобряване на икономическото положение на ромите намира своето приложение в различни инициативи и инструменти. Успешни или не, всички те намират своето място в историята на ромската интеграция. Ограмотяването и увеличаването на квалификацията на ромите е другата съществена мярка с дълготраен ефект и полза за отделния човек и семейството му, ромската общност и обществото като цяло. От особена важност е увеличаването на приспособимостта на групите в неравностойно положение, като се цели подобряване на тяхната интеграция на пазара на труда, което все по-успешно се реализира чрез участието на самата общност в редиците на публичната администрация.

По отношение на минимизиране на проблемите на ромската общност от голямо значение са степента на владеене на езика, възможностите за пълноценна и гладка комуникация, поради различните културни стилове и похвати, време и усещане за време, трудови навици, ценности и норми, навици и възгледи. Всички те могат да доведат до напрежение и неразбиране и по тях следва да се работи, включително чрез разработването на специализирани модули и програми.

Осигуряването на статистическа информация за малцинствата, тяхната заетост и проблеми на работното място е все още доста деликатен въпрос и може да доведе до етническо и религиозно напрежение, породено от тяхната неизгодна позиция на пазара на труда.

Повечето държавни институции на национално, регионално и местно ниво се сблъскват с предизвикателството да се справят с хетерогенните етнически общности. Такива регионални и местни общности са типични за цяла България, така че представянето на всички групи в държавния сектор се налага като жизнено важно.

РОМИТЕ И МИГРАЦИЯТА

Данните от проведеното социологическо изследване, представително за ромската общност в рамките на проект „Европейско включване - Трансфер на данни и обмен на добри практики между страните Румъния, България, Италия и Испания отнасящи се до включването на ромското население“ (EUINCLUSIVE) показва, че 12 % от респондентите са работили в чужбина след 1989 г. Тези пътувания са се увеличили след приемането на България в ЕС. Данните от представително за цялото българско население проучване³⁹ показват, че пребивавалите българи в чужбина за повече от 3 месеца са малко повече - 18.4 %.

След 1989 г., случвало ли се е лично на вас да работите в чужбина?	
Преди 1 януари 2002г.	1,5%
Между 1 януари 2002г. и 1 януари 2007г.	3,0%
След 1 януари 2007г.	9,9%
Не	87,8%

Източник: изследване EU INCLUSIVE

16,5 % от интервюираните лица казват, че и друг член на домакинството е работил извън България след 1989 г., като тук отново се наблюдава увеличение след 2007г.

Данните сочат категорично, че основната причина за престоя на ромите в чужбина е работата - 84,2 % от ромите, които са били в чужбина, са работили. Само 5,8 % твърдят, че причината е да се съберат със семействата си и само 1,7% посочват обучение и специализация.

Каква беше основната причина за последното Ви пребиваване в чужбина?	
Работа	84,2%
Обучение и специализация	1,7%

³⁹ Резултати от омнибус на Институт „Отворено общество“ – София през юли 2011 г., за повече информация вж. <<http://www.opendata.bg/>>

Събиране със семейството	5,8%
Друга причина	8,3%

Източник: изследване EU INCLUSIVE

За сравнение, национално представително проучване за цялото българско общество сочи, че 73% от българите, които са били в чужбина след 1989 г., са работили⁴⁰. Това означава, че

започналата икономическа криза, служи по-скоро като привличащ фактор за работна миграция, отколкото като спирачка, тъй като желанието за работа в чужбина сред ромите се увеличава

търсенето на възможности за по-добър живот се откроява като по-съществен фактор за емиграция сред ромите, отколкото сред българите⁴¹. По-голямата част от разликата може да се обясни с обстоятелството, че за 7% от българите, които са били в чужбина, важна причина за престой е и обучението, докато при ромите това основание почти не се среща⁴² поради редица социални и икономически причини, характерни за голяма част от ромската общност (доходи, образование, нагласи, липса на информация и др.). Тези данни опровергават и твърденията в западните медии, че основна причина за емиграцията на българските роми е, за да получат социални помощи в приемащите страни, т.е. тяхната основна причина да мигрират е, за да си намерят работа и да осигурят по-добър живот за себе

си и за своето семейство.

Последните пребивавания в чужбина на интервюираните роми са краткосрочни, което илюстрира временния и циркулярен характер на ромската миграция. Малко повече от половината от общо 119 респондента, отговорили, че са били в чужбина твърдят, че са били там за по-малко от 3 месеца, 26.4 % от тези 119 са пребивавали в чужбина за период от 3 до 6 месеца, 10 % – до година и само 12 % – повече от година.

Данните от изследването EUINCLUSIVE извеждат Гърция като най-предпочитаната дестинация за работилите в чужбина роми – с два пъти повече посочвания (30%) от следващите я Италия (15,2%), Германия (11,2%), Испания (10,4%). Гърция оглавява и първо място сред предпочитаните бъдещи дестинации за намиране на работа в чужбина - 23% от респондентите, които имат миграционни нагласи, биха потърсили работа там. Това се дължи на географската близост на държавата и ниските разходи за емиграция (например разходи за транспорт), възможността за временна заетост, която страната предлага в селското стопанство и туризма. Според някои автори, друг фактор представлява и езикът - в ромския език съществуват заемки от гръцки език, което в комбинация с културната близост способства за това „да се впишеш в средата“ в приемащата страна⁴³.

Като най-предпочитани бъдещи дестинации за работна миграция след Гърция се открояват отново същите европейски държави, но в различен ред - с почти изравнени проценти на предпочитане са Германия и Испания – съответно с 21% , и 19%; и след това Италия – 14,3%.

Важно е да се подчертае, че по отношение на предпочитаните дестинации за емиграция, миграционното поведение на ромите се отличава от това на българите. 18,2% от българите, които смятат да потърсят работа в чужбина, биха избрали Германия, 15,5% - Испания, 13,6% - Италия и 10,9% - Великобритания⁴⁴. Гърция е едва петата желана дестинация за българи, а Великобритания е на 9-то място заедно с Белгия като желана дестинация за ромите.

⁴⁰ *ibid*

⁴¹ Първоначален анализ на тези данни бе представен в доклад на тема “Българската трудова миграция: Има ли смисъл от ограничения в ЕС?”, достъпен на www.osi.bg

⁴² *ibid*

⁴³ Пампоров, А. (2006): Ромското всекидневие в България, стр. 93-94

⁴⁴ Резултати от омнибус на Институт „Отворено общество“ – София през юли 2011 г., за повече информация вж. <<http://www.opendata.bg/>>. Първоначален анализ на тези данни бе представен в

Франция осъществи масово депортиране на роми от Румъния и България през 2010 г. Въпреки това, данните сочат, че тя е била страна на последен престой в чужбина за едва 6,4% от българските роми. Осъществените депортирания не са оказали трайно влияние на миграционната мотивацията на ромите, тъй като приблизително същият дял от тях (6,3%) посочват, че биха потърсили работа във Франция през следващите 12 месеца⁴⁵.

Според изследване на Агенцията на ЕС за основните права относно ситуацията на европейските граждани от ромски произход, които упражняват своето право на свободно движение и усядат в друга страна членка на съюза⁴⁶, основните **привличащи фактори**⁴⁷ за ромската миграция са:

- наличие на вече установени роднини и приятели в държавата, в която възнамеряват да имигрират, които осигуряват информация и съвети,
- по-добри възможности за живот, свързани с по-малка дискриминация спрямо ромите,
- по-добър живот, свързан с икономически възможности в противовес на отблъскващия⁴⁸ фактор „бедност“.

Данните от настоящото изследване потвърждават, че това са основните фактори при вземането на решение за миграция сред българските роми. Те сочат, че започналата икономическа криза, служи по-скоро като привличащ фактор за работна миграция, отколкото като спирачка, тъй като желанието за работа в чужбина сред ромите се увеличава. Около 22 % имат желание да емигрират, но сигурни в предстоящото си заминаване са малко повече от половината, имащи миграционни нагласи – 54 %. Това означава, че най-вероятно ще заминат доста по-малко от 22%. Въпреки това, данните илюстрират, че икономическите фактори мотивират миграционните нагласи – увеличените нива на безработица в България, бедността, карат интервюираните роми да търсят възможности за своето оцеляване в чужбина, вероятно чрез своите роднини навън.

През следващите 12 месеца възнамерявате ли да заминете в чужбина?	
Да, за работа	19,7%
Да, за обучение	,0%
Да, временно получаване на социални помощи	0,1%
Да, за да се събере със семейството си	1,3%
Да, по други причини	0,7%
Не	77,8%

Предходно изследване на Институт Отворено общество – София: „Тенденции в трансграничната миграция на работна сила и свободното движение на хора – ефекти за България“⁴⁹ показва, че и в условия на икономическа криза от приемащите страни не се наблюдава масово връщане на емигранти към България, независимо от техния етнически произход. Повечето от емигрантите предпочитат да останат в чужбина като компенсират започналата криза с намирането на допълнителна работа или намалят средствата, които изпращат като парични трансфери на

доклад на тема “Българската трудова миграция:Има ли смисъл от ограничения в ЕС?“, достъпен на www.osi.bg

⁴⁵ Първоначален анализ на тези данни бе представен в доклад на тема “Българската трудова миграция:Има ли смисъл от ограничения в ЕС?“, достъпен на www.osi.bg

⁴⁶ European Union Agency for Fundamental rights, The situation of Roma EU citizens moving to and settling in other EU Member States, November 2009, стр. 6

⁴⁷ От английски език – „pull factors“

⁴⁸ От английски език – “push factors”

⁴⁹ Пълният текст на изследването е достъпен на интернет адрес:

<http://www.osi.bg/cyeds/downloads/OSI_Report_Migration_2010_MEW.pdf>

Миграционното поведение на ромите не се различава съществено от характерното за цялото българско население

своите роднини в България. Това илюстрират и данните от настоящото изследване – 7,7 % от интервюираните роми разчитат на парични средства от роднини в чужбина и споделят, че са получавали такива през последните 12 месеца.

Дискриминацията в страната на произход спрямо ромите може да се има предвид като друг отблъскващ фактор за емиграция, както сочи и Агенцията на ЕС за основните права. Според данните от настоящото изследване, кумулативно близо 70% от ромите се чувстват дискриминирани през последните 10 години, а 45%

отговарят че са били дискриминирани през последната година.

Според Вас, сега, в сравнение с преди 10 години, ромите са:	
Повече дискриминирани	45,6 %
Нито повече, нито по-малко дискриминирани	24 %
По-малко дискриминирани	8,1%
Изобщо не са дискриминирани	4,9%
Не мога да преценя	16,9%

Както вече беше посочено и по-горе в настоящия доклад, данните от изследването на ИОО-София сочат, че проблем с дискриминацията определено има, и той става все по значим за около половината от анкетираните, което може да служи като отблъскващ фактор за миграционно поведение.

Всички тези данни водят до извода, че миграционното поведение на ромите не се различава съществено от това, характерно за цялото българско население. Основните разлики са по реда на предпочитание на миграционните дестинации Испания, Гърция, Италия и Германия. Разлики се наблюдават и по отношение на причините за емиграция – при ромското население като отблъскващ фактор се откроява и дискриминацията, а сред българите, образованието е важна причина за емиграция, за разлика от ромите. Това означава, че не е нужно въвеждането на специализирани политики по отношение на ромската миграция, а по-скоро включването на ромите при решенията на общите проблеми на всички уязвими групи.

Преглед на политиките по отношение на миграцията и интеграцията на ромите

През 2008г. бяха положени основите за формиране на последователна национална политика в областта на управлението на миграционните процеси и интеграцията чрез приемането на Националната стратегия по миграция и интеграция. Нова Национална стратегия в областта на миграцията, убежището и интеграцията (2011-2010) бе приета в началото на 2011 г. с оглед усилията на България за присъединяване към Шенгенското пространство. Към министъра на вътрешните работи бе създаден Национален съвет по миграционна политика, който отговаря за координирането на публичните политики в тази област и бе приет План за действие за 2011 г. за изпълнение на Националната стратегия в областта на миграцията, убежището и интеграцията (2011 - 2020).

Българските политики по интеграция на ромите и имигрантите имат много общи цели и принципи – създаване на недискриминационни политики, въвеждане на межкултурен подход, спазване международните стандарти за защита правата на човека и др. Разбира се, в основата си проблемите на етническите малцинства и на имигрантите са различни, но част от подходите за постигане на ефективна интеграция в българското общество се препокриват. Интеграцията и на имигрантите и на етническите малцинства зависи в най-голяма степен от

възможността им за участие на пазара на труда, което се постига чрез другите публични политики като образование, здравеопазване, социални дейности, както и чрез изграждането на недискриминационни политики. Имигрантите в България все още представляват по-малко от 1%⁵⁰ от общия брой на населението за разлика от ромското малцинство, което е между 4,9%⁵¹ и 10,33%⁵². Въпреки това общото и за двете групи малцинства е рискът от изолация от мнозинството и изключеност от възможност за реално участие на пазара на труда.

Тези две политики обаче не са обвързани институционално по никакъв начин, като изключим факта, че вицепремиерът Цветан Цветанов е председател на Националния съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси към Министерския съвет и на Националния съвет по миграционна политика, и някои от членовете се дублират.

Трябва също да се има предвид, че миграцията на роми в европейското пространство се състои не само от европейски граждани от държавите членки, но и от мигранти от страни извън ЕС. В съобщението си относно Рамката на ЕС за национални ромски стратегии⁵³ Европейската комисия подчертава, че предизвикателствата, свързани с ромите, мигриращи от трети страни, трябва се разглеждат и в контекста на европейските политики за интеграция на гражданите на трети държави, като в същото време се отчитат нуждите на особено уязвимите групи.

Според данните от последното преброяване,⁵⁴ всяко второ лице с чуждо гражданство, живеещо постоянно в България, е от европейска държава извън Европейския съюз. Преобладават руските граждани - 11 991 (65.1%), следвани от гражданите на Украйна - 3 064 (16.6%), Република Македония - 1 091 (5.9%), Молдова - 893 (48%), и Сърбия - 569 (3.1%). Ако погледнем данните за ромско население и пътуващите общности на Съвета на Европа⁵⁵ ще видим, че във всички тези страни има представители на етническите общности – средната приблизителна оценка е, че броят им в Русия е около 825 000 души, в Украйна – 260 000, в Република Македония – 197 750 души, в Молдова – 107 500 души и в Сърбия – 600 000 души. Т.е. въпреки липсата на данни за имигриращи роми от трети държави, хипотетично такава възможност в бъдеще не е изключена, тъй като България с бавен темп променя профила си от страна на емиграция към транзитна и привличаща имигранти държава.

Това още веднъж илюстрира нуждата от изработването на ефективни интеграционни политики за имигрантите, координирани с процеса на интеграция на ромите в българското общество. Само по този начин могат да бъдат отчетени и адресирани чрез специализирани мерки потребностите на уязвими групи като мигрантите-роми от трети страни.

Според индекса “Политики за интеграция на мигранти” (MIPEX), който оценява и съпоставя интеграционните политики по отношение на гражданите на трети страни⁵⁶ в 31 страни в Европа

⁵⁰ Според данни на ЕВРОСТАТ, достъпни на: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-07092010-AP/EN/3-07092010-AP-EN.PDF>

⁵¹ Според данните от последното преброяване, достъпни на: <<http://www.nsi.bg/EPDOCS/Census2011final.pdf>>

⁵² Според данните представени в Съобщение на Комисията до Европейския Парламент, Съвета, Европейския Икономически и Социален Комитет и Комитета на Регионите относно Рамката на ЕС за национални ромски стратегии до 2020г., Брюксел, 5.4.2011, COM(2011) 173 окончателен

⁵³ Съобщение на Комисията до Европейския Парламент, Съвета, Европейския Икономически и Социален Комитет и Комитета на Регионите относно Рамката на ЕС за национални ромски стратегии до 2020г., Брюксел, 5.4.2011, COM(2011) 173 окончателен., стр. 2

⁵⁴ <<http://www.nsi.bg/EPDOCS/Census2011final.pdf>>

⁵⁵ <http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/default_en.asp>

⁵⁶ MIPEX се ръководи от Британски съвет и Групата за миграционни политики (Migration Policy Group) в сътрудничество с 33 национални партньора. Институт „Отворено общество“ – София е национален партньор за България. За повече информация, виж www.mipex.eu

и Северна Америка, политиките на България в областта на интеграцията на мигранти са оценени като умерено благоприятни. Най-ниските показатели са в областта на образованието, където една от критиките е насочена към липсата на мултикултурно образование за всички.

Мултикултурното образование е основен фактор за намаляването на дискриминацията в обществото и изграждане на толерантност, а дискриминационните прояви спрямо двете малцинства в българското общество не са рядкост⁵⁷. Много показателно в този аспект е и изследването на ИОО „Социални дистанции и етнически стереотипи за малцинствата в България“. Според неговите резултати, ромите са най-зле приети от всички традиционно живеещи малцинства в страната. Същевременно, те са по-добре приети от повечето нови имигрантски общности (с изключение на китайците). Най-неприети остават цветнокожите чужденци от африкански произход, мюсюлманските имигрантски общности и вьетнамците⁵⁸.

Липсата на мултикултурни образователни политики може много често да е причина и за отпадане на ученици от училище. Това е общ проблем, срещан както при мигрантите в страните членки на ЕС и традиционните имиграционни дестинации, така и при ромите в Централна и Източна Европа. Изследването „Отпадащите роми“⁵⁹ например, посочва като успешна практика за намаляване на отпадащите ученици от ромски произход, американски модел, използван при имигрантските общности.

В индекса “Политики за интеграция на мигранти” като пример за добра практика, която може да обхване и интеграцията на мигрантите, е посочен Центъра за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства⁶⁰, създаден към Министерство на образованието, младежта и науката (МОМН). Добри примери в това отношение могат да бъдат намерени и в Обединеното кралство, където расовото равенство, мерките срещу расизма и мултикултурният характер са в основата на британската образователна система. Там включването на друга етническа малцинствена група се превръща във въпрос за приспособяване на една рутинна процедура⁶¹.

Както се вижда от посочените в първата част данни за миграционните тенденции, предпочитаните дестинации за емиграция сред ромите са в държави от ЕС, най-вече поради географската близост на държавите до България, което позволява циркулярност, и наличието на родини в тези държави. Това означава, че по отношение на ромската миграция говорим основно за свободно движение на ромите в рамките на съюза като европейски граждани.

При последните две разширявания на Европейския съюз свободното движение на работници от новите страни членки бе ограничено чрез въвеждането на преходни периоди за свободен достъп до пазара на труда в част от старите страни членки. На практика, достъпът до трудовите пазари на старите членки на Европейския съюз, които въведоха ограничения, продължи да се регулира от националното им законодателство. Това на практика доведе до съществуването на различни процедури, права и задължения, свързани с емиграцията към дадена европейска държава. Въпреки че ЕК и българското правителство поддържат Европейски портал за трудова

⁵⁷ Виж например изследване на на МБМД, поръчано от Комисията за защита от дискриминация <<http://www.integracia-bg.com/news1.php>>

⁵⁸ Пампоров, А. (2009): Социални дистанции и етнически стереотипи за малцинствата в България, стр. 123. Изследването е достъпно на <http://ethnos.bg/data/file/Documents/Researches/July_2009_SocialDistancesReport.pdf>

⁵⁹ Тилкиджиев, Н., Миленкова В., Петков, К., Милева, Н. (2009): Отпадащите роми, стр. 178

⁶⁰ Създаден с Постановление 4 на Министерския съвет от 11 януари 2005 г. За повече информация, виж <<http://coiduem.mon.bg/index.php>>

⁶¹ Агенция на ЕС за основни права(2009): Избрани положителни инициативи относно положението на гражданите на ЕС от ромски произход, които се движат и установяват в други държави-членки на ЕС, стр.

мобилност и други информационни сайтове, където може да се намери информация за работните места в държавите членки и условията за упражняване на работа там, тази информация остава недостъпна за много голяма част от българските граждани от ромски произход, които нямат достъп до интернет, не владеят чужди езици (а част от информацията остава на английски език), или са неграмотни.

Като друга алтернатива за набавяне на информация остават бюрата по труда. Според социологическото изследване EUINCLUSIVE обаче, едва 36% от ромите, които активно са потърсили работа, са ползвали услугите им. Това означава, че и те не са толкова ефективен канал за комуникация и не е ясно въобще до каква степен се възприемат като източник на тази информация.

Данните от количествено проучване за медийните предпочитания на жителите на големи градски зони с преобладаващо ромско население, проведено от ИОО- София през 2005 г. показват, че липсва интерес на голяма част от ромите към националния медиен дневен ред. Резултатите сочат, че и медиите не са ефективен канал за комуникация при ромите, тъй като при представителите на малцинствата с по-ниско от началното образование или без образование, всеки пети не гледа телевизия, всеки втори не слуша радио и почти 90% не следят пресата.

Тази ситуация се влошава и от факта, че според Европейската комисия като цяло нито една държава членка не е транспонира Директива 2004/38/ЕО относно правото на граждани на съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават на територията на държавите членки⁶².

Неинформираността в комбинация с проблемите по транспониране на директивата за свободно движение могат да доведат до нарушаване на правата на гражданите от ромски произход (като например при неотдашните депортации на роми от Франция – виж приложението), социална изолация, дискриминация. Според изследването на Агенцията на ЕС за основните права относно положението на гражданите на ЕС от ромски произход, които се движат и установяват в други държави членки, повечето интервюирани роми са били наясно с основното си право на свободно придвижване, но не и в такава степен със специфичните и често сложни правила и задължения, свързани с емиграцията, установяването и започването на работа в друга страна членка на ЕС⁶³.

Показателен е случаят с търсещите закрила роми във Финландия. Само в рамките на декември 2009г., над 200 български роми са потърсили убежище в европейската държава, а за първата половина на 2010г. - около 500 души⁶⁴. Според финландските власти, повечето от тях вярвали, че могат да емигрират по този начин и да останат в страната⁶⁵. Финландската система осигурява на търсещите убежище подслон, три хранения на ден и помощ в размер на 6 евро за семейства, като в следствие на този поток от кандидати за убежище от ромски произход са предприети изменения в законодателството⁶⁶. Според изследването на Агенцията на ЕС за

⁶² Доклад на ЕК за 2008 г. относно транспонирането на Директивата за свободното движение, достъпен на

<http://eurlex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=en&ihtmlang=en&lng1=en,bg&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,mt,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=484999:cs&page=>>

⁶³ *ibid* стр. 6

⁶⁴ <http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=775215>

⁶⁵ http://yle.fi/uutiset/news/2010/02/finland_works_to_stem_influx_of_bulgarian_roma_asylum_seekers_1412805.html

⁶⁶ Съгласно измененията, гражданите на страни от ЕС ще могат да бъдат настанявани в центрове за бежанци само до получаването на отговор по молбата си за убежище. Финландските власти са въвели

основните права от 2009г., преследването в страната на произход като мотив за търсене на убежище в друга държава, почти не се среща като фактор за емиграция сред интервюираните респонденти. Това означава, че като основен фактор може да се възприеме липсата на достатъчно добра информираност по отношение на процедурите по емиграция.

Оставянето на деца в страните на произход при емиграция е проблем не само в рамките на ЕС, но и в световен мащаб и илюстрира една от изключително негативните последици, които може да има икономическата миграция. В своя резолюция от 12 март 2009 г. относно децата на мигранти, останали в страната на произход, Европейският парламент подчертава, че децата в такава ситуация са изложени на риск от обща липса на грижи по отношение на физическото и психичното здраве, пасивност в училище и неучастие в образованието и обучението изобщо, недохранване, злоупотреби с деца⁶⁷.

Този проблем е регистриран и в България, в изследванията на различни неправителствени организации. Като част от изследването на Институт Отворено общество- София: „Тенденции в трансграничната миграция на работна сила и свободното движение на хора – ефекти за България“, бе представен случаят на емиграцията на жени от Северозападна България към Италия и оставянето на деца да бъдат отглеждани от техните по-възрастни роднини като една от негативните последици в следствие на този процес.

Това негативно социално явление се среща и в следствие на ромската емиграция, например при рударите⁶⁸. Изследване на Българския хелзинкски комитет от юни 2011г.: „Ромските деца в риск и системата за закрила на детето в България“ посочва, че последиците при ромската общност даже са още по-тревожни, тъй като миграцията на родителите в търсене на заетост и доходи е сред основните причини за институционализирането на децата от ромски произход⁶⁹. Обикновено младите роми оставят първоначално децата си за отглеждане от своите родители и роднини, но в последствие те също пътуват в търсене на работа, имат свои собствени малки деца или други проблеми, което води в крайна сметка до настаняване на децата в институции. Няма данни за размера на засегнатите от миграцията деца, но според интервюираните социални работници от ОЗД във Варна, Пазарджик, Сливен и Пловдив в рамките на изследването, тази тенденция се очертава все по-ясно⁷⁰.

Този процес и последиците от него не са изследвани задълбочено в България и поради тази причина той не се разпознава като проблем от управляващите и не е регистриран в управленските им документи на местно и национално ниво⁷¹. Европейският парламент инициира изследване на този феномен на европейско ниво и призова държавите членки да привлекат социалните партньори и неправителствените организации за подпомагане този тип деца⁷².

В България от 2003г. действа Закона за борба с трафика на хора и Национална програма за предотвратяване и противодействие на трафика на хора и закрила на жертвите. Програмата се изготвя ежегодно от Националната комисия за борба с трафика на хора, която определя и

ускорена процедура за разглеждане на молбите, която отнема само няколко дни и подслон и социални помощи се получават само за тези дни.

⁶⁷ <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2009-0132+0+DOC+XML+V0//BG>>

⁶⁸ Информационен справочник „Ромите в България“ (2008), стр. 29

⁶⁹ Стр. 26

⁷⁰ *ibid*

⁷¹ Според оценка на УНИЦЕФ – Румъния, в Румъния има около 350,000 деца, които страдат от този феномен, което се равнява на 7% от общото румънско население на възраст между 0 и 18 години.

⁷² На европейско ниво през изминалата година бе сформирана мрежа от неправителствени организации ChildrenLeftBehind.eu, които започват застъпнически действия в тази посока.

ръководи прилагането на националната политика и стратегия в областта на противодействието на трафика на хора⁷³ и се представя за утвърждаване на Министерски съвет. През 2010г. бе разработен и Национални механизъм за насочване на жертви на трафик⁷⁴ и Координационен механизъм за рефериране и обгрижване на случаи на непридружени български деца и деца-жертви на трафик, завръщащи се от чужбина.

Сред основните приоритети на Националната програма за борба с трафика на хора е превенцията сред ромските общности с оглед на преобладаващия брой жертви на трафик от ромски етнически произход, за които обаче в България не се събират статистически данни, с оглед на защитата на жертвите, въпреки че европейското право позволява това при определени условия⁷⁵. Това затруднява развиването на ефективни политики за превенция на трафика на хора от ромски произход.

Според експертни оценки на НПО и държавни служители, ромите представляват между 50 и 80% от хората трафикирани за сексуална експлоатация и над 70% за целите на трудова експлоатация и нелегално осиновяване⁷⁶. Втората преобладаваща форма на трафикиране сред ромите е с цел просене и дребна престъпност. Данни на Международна организация по миграция сочат, че етническите малцинства съставляват 76,9% (за 2003 г.) и 81,8% (за 2004г.) от трафикираните хора за принудителен труд, просене и престъпност и съответно 35,4% и 42,6% от трафикираните хора за сексуална експлоатация⁷⁷.

Според повечето международни изследвания, основните фактори за уязвимост по отношение на трафика на хора са същите и даже са по-силно изразени при ромските малцинства – живот в социална изолация и бедност, липса или ниско образование, неграмотност, израстване в институции, дискриминация⁷⁸.

Първият мониторингов доклад на Групата експерти за борба с трафика на хора (ГРЕТА) във връзка със задълженията на България по Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора⁷⁹ подчертава, че са нужни „мерки по превенция, които да се осъществяват целево в ромските общности, свързани с икономическо и социално овластяване на рисковите групи“. Посочва се, че повечето мерки към момента са насочени към повишаване на информираността по тези проблеми в широк мащаб, а не са фокусирани върху най-уязвимите групи. Липсва достатъчно превантивна работа и систематични мерки в ромските махали. Като добри практики в това отношение се посочват например „Програмата за превенция на трафика на хора сред високорисковите и уязвими групи лица от ромската общност в кв. Каменар и кв.

⁷³Националната комисия е създадена по силата на чл. 4 от Закона за борба с трафика на хора. За повече информация, виж www.antitrafficking.government.bg

⁷⁴Националният механизъм може да бъде намерен на адрес:

<http://combattrafficking.eu/sites/default/files/NM.pdf>

⁷⁵ Чл. 8 на Директива 95/46/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 24 октомври 1995 година за защита на физическите лица при обработването на лични данни и за свободното движение на тези данни. За дискусия по темата, виж и

<http://www.errc.org/cms/upload/file/breaking-the-silence-19-march-2011.pdf>

⁷⁶<http://www.errc.org/cms/upload/file/breaking-the-silence-19-march-2011.pdf> стр. 33

⁷⁷http://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/published_docs/studies_and_reports/second_annual05.pdf, стр. 164

⁷⁸Виж например:

http://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/published_docs/studies_and_reports/second_annual05.pdf и <http://www.errc.org/cms/upload/file/breaking-the-silence-19-march-2011.pdf>

⁷⁹ Целият доклад е достъпен на:

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Docs/Reports/GRETA_2011_19_FGR_BGR_en.pdf

„Максуда“⁸⁰ в гр. Варна, осъществявана от местната комисия, полицията, дирекция „Социално подпомагане“ и други заинтересовани страни. Като най-успешен елемент на програмата се оценява съчетаването на множеството различни дейности – обучения, информационни кампании, индивидуална работа със семейства и неформални ромски лидери и най-вече работата на терен в ромските махали. Като позитивна практика е посочен и пилотния проект на Националната комисия "Превенция на трафика на хора, принадлежащи към етническите групи, с фокус към ромското малцинство в България“ от 2010г.

Друг проблем на българската политика за превенция на трафика на хора, подчертавана от българските НПО и ГРЕТА се отнася до наличните пропуски в системата за идентифициране на жертвите на трафик на хора по отношение на чуждите граждани и липсата на специализирани услуги за мъже жертви на трафик на хора, които липсват към момента⁸¹.

В Плана за действие към Национална стратегия за интегриране на ромите в Република България (2012-2020) са заложили много приоритети и мерки, които биха могли да обхванат и интеграцията на мигранти. Например, в приоритет „Образование“, оперативната цел „Обхващане и задържане на ромските деца и ученици в образователната система, осигуряване на качествено образование в мултикултурна образователна среда“, мерките по отношение на гарантиране правото на равен достъп до качествено образование на децата и учениците от ромското етническо малцинство, увеличаване на използването на иновативни образователни подходи, вкл. за развиване на културната идентичност, усъвършенстване на образователните условия за качествено изучаване на майчин език, обучение в дух на толерантност и недискриминация в детските градини и в училищата и др. Когато се планират промени в нормативната рамка, разработват се обучителни модули и иновативни подходи, е препоръчително те да се извършват по отношение и на двете групи малцинства. Нужно е да се направи задълбочен преглед на целия план за действие и да се предприемат общи мерки, където е възможно.

⁸⁰ Повече информация за проекта е налична в Отчета на дейността на Националната комисия за борба с трафика на хора за 2010 г., стр. 54

⁸¹ <<http://antitrafficking.government.bg/bg/arhiv/897-doklada-za-izpalnenie-na-zadajeniata-na-r-bulgaria-po-konvencijata-na-saveta-na-evropa-za-borba-s-trafika-na-hora>>

ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

Стремежите за постоянно усъвършенстване на българското националното законодателство за насърчаване на социалното включване на ромите върви паралелно със задължението на страната, важащо и за всички останали страни членки на Европейския съюз (ЕС), да разработи национална стратегия за социално включване на ромите до края на 2011 г. Целта на инициативата на Европейската комисия е да се прекрати широко разпространената дискриминация срещу най-голямото етническо малцинство в Европа, като националните планове трябва да очертават мерките, които правителствата ще предприемат за постигане на конкретни цели в четири критични области за подобряване на интеграцията на ромската общност – **образование, заетост, здравеопазване и жилищно настаняване**. Мерките в стратегията трябва да са насочени към намаляване на разликата между достъпа на ромите до работни места в сравнение с този за останалите граждани, което би могло да означава и значителни икономически ползи, както и към намаляване на разликата в достъпа до жилища и основни услуги като течаща вода или електрозахранване. През април 2011 г. Европейската комисия представи рамка на ЕС за национални стратегии за интеграция на ромите. Рамката се стреми да осигури по-ефикасно наблюдение и подкрепа на националните политики и усилията на ЕС по отношение на интеграцията на ромите. От държавите членки се очаква да настроят съответните национални цели за интегриране на ромите съобразно размера на ромското население на тяхната територия и в зависимост от изходната позиция, от която тръгват. Насоки по отношение на основните елементи, които да бъдат обхванати от национални стратегии за интеграция на ромите (NRISs) бяха предоставени на страните членки през юли 2011 г.⁸².

От големия набор налични стратегически документи е видно, че в България не липсва воля за създаване на стратегически документи, но проблемът остава в това да се приведат тези документи в действие. Основната пречка пред постигане на по-осезаеми резултати по отношение на ромското включване е неадекватното финансиране на дейности за интеграцията на ромите. Ето защо е необходимо при създаването и осъществяването на правителствените действия в секторните политики да са налице бюджетни ангажименти, както от европейските фондове, така и от националния бюджет. Конкретната препоръка в тази връзка е осигуряване на достатъчно средства в националния бюджет и повече усилия за максимално използване на фондовете на ЕС по ОП РЧР и ОПРР с цел социално включване на ромите. Необходимост има и

⁸² (вж. Европейска комисия "Non paper", обсъден от Работната група по социалните въпроси към Европейския Съвет на 18 юли 2011 г.).

от кохерентно програмиране, което взема предвид и националните ресурси, и тези по структурните фондове. Такава има и от премахване на част от ненужната бюрокрация по администрирането на проектите, която пречи на бенефициентите, от опростяване и ускоряване на процедурите за финансиране. Би трябвало да изготвят нови разпоредби за разпределяне на средствата от структурните фондове на ЕС за борба със сегрегацията и гарантиране на равен достъп на ромите до обществени услуги, както и да е налице по-добро използване на всички равнища на управление на средствата от ЕС, предвидени за насърчаване на заетостта, образованието и културата на ромите. Европейската комисия би следвало да разработи такива документи за приобщаването на ромите, които определят общи минимални стандарти и показатели за политиките за социално включване, насочени към ромите в целия Европейски съюз.

Секторните политики се нуждаят от независим механизъм за наблюдение и ранно предупреждение за размера и ефекта на постигнатото по тези ангажименти за всяка година. Това се отнася както до проектния цикъл на програмиране на ЕС, така и до националния бюджетен цикъл. За всички програми и инициативи, за които не се постигат желаните резултати или са неефективни, следва да има подобрения или заместване с нови. Социалното включване налага в голяма степен използване на целия наличен човешки капитал по места, така че делегирането на дейности към НПО и общините трябва да бъде водещ елемент на политиката.

Целите по социалното включване не биха се решили със създаването само на стратегии и единични стъпки, а с тяхното изпълнение и политика на приемственост от правителствата. Това означава изпълнение на ангажиментите по вече приетите приоритети като образование, здравеопазване, заетост, жилищна политика, координация на действията между институциите по изпълнението на задачите и ангажиране на областните управи, общините и местните неправителствени ромски организации за изпълнението на националните документи.

- в **борбата с отпадане на ромски деца от училище** не са достатъчни само превантивни мерки, а е необходима всеобхватна национална програма, която да гарантира безплатен достъп на всички деца от общността до предучилищно образование и детска градина след 2-годишна възраст. Равният достъп на ромските деца до образование е проблематичен и се налага разработване на специални програми, с които да се осигури транспорт до училище и да се въведат интеграционни модули за деца и родители към образователната система. Обучението на педагогическите кадри по недискриминация и приобщаващо образование е ключов фактор, който ще интегрира учениците не само от ромската общност, но и тези с увреждания или с трудности в поведението;
- в областта на **осигуряването на заетост** са необходими повече конкретни програми и мерки, които да активират неактивните лица на пазара на труда и да ограничат сегрегацията на ромите. Налага се преосмисляне на някои курсове за ограмотяване, както и въвеждане на квалификационни курсове като резултат и активиране на гражданския сектор в реализацията на дейности по включването на ромите на пазара на труда. Предлагането на индивидуализирани програми от Бюрата по труда за трудова реализация следва да става за сметка на групите и да е налице по-ясно съдействие за намиране на работа или започване на собствен бизнес. В тази посока са необходими мерки за модернизиране на публичните служби по заетостта с цел повишаване на способността им да откриват и изграждат работници с подходящ профил за задоволяване на търсенето на трудовия пазар;
- за постигане на по-качествено социално включване на ромите от гледна точка на предоставянето на **здравни грижи** би следвало да се извърши отлаганата цялостна реформа в здравеопазването, най-вече в болничната помощ. Трябва да има ясна програма и действия за намаляване броя на здравнонеосигурените лица. Достъпът до

доболничната помощ трябва да се подобри в частта на предоставянето на здравни услуги, особено в селските райони. Продължаването на работата на ромските здравни медиатори е удачно, но при задълбочаване на връзката на тяхната работа със здравната система;

- по отношение на **жилищното настаняване** България е спомената като една от страните в ЕС, в която жилищните условия за ромите се влошават⁸³, ето защо в тази област има много аспекти, които биха могли да се подобрят. Това може да стане чрез повторното влизане в действие на Национална програма за подобряване на жилищните условия на ромите, която така и не бе приложена докрай и на практика спря своето действие и не получи по-нататъшно финансиране. Необходимо е да се разработят нови и иновативни проекти и политики за изграждане на социални жилища в общините, където проблемите са изключително остри. Жилищната политика за хората, останали без подслон, трябва да бъде подкрепена с интензивна социална работа, така че настанените хора да могат да се справят с наема на жилището, неговото стопанисване и опазване. Съпътстващите социални услуги е необходимо да включват работа с децата и изграждане на родителски капацитет, намиране на работа, както и съдействие за намиране на социалните услуги;
- децентрализацията на структурите на Агенцията за социално подпомагане е от ключово значение и изпълнението на мерките за **реформиране на системата с промяна на Закона за социално подпомагане** е стъпка в правилна посока. Развитието социални услуги в ромските гетата е ключов фактор за преодоляване на неравенствата, като основно се имат предвид все по-голям набор дневни услуги, подкрепа на семействата и повишаване на родителски капацитет и пр.;
- Ограмотяването и повишаването на квалификацията на ромите е другата съществена мярка с дълготраен ефект и полза за отделния човек и семейството му, ромската общност и обществото като цяло. От особена важност е увеличаването на приспособимостта на групите в неравностойно положение, като се цели подобряване на тяхната интеграция на пазара на труда, което все по-успешно се реализира чрез **участието на самата общност в редиците на публичната администрация**.
- По отношение на минимизиране на проблемите на ромската общност от голямо значение са степента на владеене на езика, възможностите за пълноценна и гладка комуникация, поради различните културни стилове и похвати, време и усещане за време, трудови навици, ценности и норми, навици и възгледи. Всички те могат да доведат до напрежение и неразбиране и по тях следва да се работи, включително чрез разработването на специфични модули и програми.
- Повечето държавни институции на национално, регионално и местно ниво се сблъскват с предизвикателството да се справят с хетерогенните етнически общности. Такива регионални и местни общности са типични за цяла България, така че представянето на всички групи в държавния сектор се налага като жизнено важно. Осигуряването на статистическа информация за малцинствата, тяхната заетост и проблеми на работното място е все още доста деликатен въпрос и може да доведе до етническо и религиозно напрежение, породено от тяхната неизгодна позиция на пазара на труда.
- Ако секретарят на Националния съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси към Министерския съвет се включи в заседанията на Националния съвет по миграционна политика, ще се осигури **институционална обвързаност на политиките за интеграция на ромите и мигрантите**. Това ще допринесе за по-ефективно управление на политиките в двете области, планиране на

⁸³ FRA, *Housing Conditions of Roma and Travellers in the European Union*, p. 45.

обща мерки (например при изграждането на мултикултурно образование), спестяване на публични разходи.

- В Плана за действие към Национална стратегия за интегриране на ромите в Република България (2012-2020) са заложили много приоритети и мерки, които биха могли да обхванат и интеграцията на мигранти. Например, в приоритет „Образование“, оперативната цел „Обхващане и задържане на ромските деца и ученици в образователната система, осигуряване на качествено образование в мултикултурна образователна среда“, мерките по отношение на гарантиране правото на равен достъп до качествено образование на децата и учениците от ромското етническо малцинство, увеличаване на използването на иновативни образователни подходи, вкл. за развиване на културната идентичност, усъвършенстване на образователните условия за качествено изучаване на майчин език, обучение в дух на толерантност и недискриминация в детските градини и в училищата и др. Когато се планират промени в нормативната рамка, разработват се обучителни модули и иновативни подходи, е препоръчително да се извършват по отношение и на двете групи малцинства. Нужно е да се направи задълбочен преглед на целия план за действие и да се предприемат обща мерки, където е възможно.
- Нужно е да се въведе система за събиране на данни за броя жертви на трафик от ромски етнически произход, за да могат да се планират по-ефективно политиките спрямо тях и да се измерва напредък.
- Всички успешни практики по отношение на работата по превенция на трафика на хора в ромските махали трябва да се обобщат и да се мултиплицират във всички населени места, в които има уязвими групи.
- Според чл. 34 от Директива 2004/38/ЕО относно правото на граждани на съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават на територията на държавите членки, България има задължението да разпространява информацията относно правата и задълженията на гражданите на Съюза и членовете на техните семейства по въпросите на свободното движение посредством кампании за повишаване на осведомеността, реализирани чрез националните и местните медии и други средства за комуникация. По отношение на гражданите от ромски произход може да се използват трудовите и социални медиатори за предоставяне на първоначална информация и насочване. Добре е да се популяризират службите по трудови и социални въпроси (СТСВ) към посолствата на България в чужбина⁸⁴, създадени от Министерството на труда и социалната политика, за да информират българските граждани, упражняващи правото си на свободно движение и работа в чужбина.
- Друга възможност представлява развиването и разширяването на обхвата на създадената със средства на Европейския фонд за интеграция на граждани на трети страни в София и три от най-големите градове мрежа от центрове за информация и интеграция, които подпомагат новопристигналите чужденци с информация, необходима за пребиваването им в България. На проведената Първа международна експертна конференция на тема „Миграция и заетост – европейски и регионални перспективи“ през 2010 г. в София бе обсъдена възможността тези центрове да консултират не само новодошлите имигранти, но и потенциални емигранти за възможностите, рисковете, правата и задълженията. С помощта на медиаторите, ромите, които се интересуват от упражняване на своето право на свободно движение, могат да бъдат препращани към тези центрове за специализирана консултация.
- Да се доразвие системата за идентифициране на жертвите на трафик на хора, за да обхванат чужденци и жертви от мъжки пол.

⁸⁴ <<http://www.mlsp.government.bg/bg/aonew/mission.asp>>

Данните от изследването EUINCLUSIVE показват голямо разнообразие от различни оценки за различни дискриминационни практики, зависещи както от районите за планиране, така и от живеенето в град – село, образование, възраст. На практика от демографските характеристики само полът не е значим фактор. Изглежда, че колкото повече ромите участват в пазара на труда, толкова по-дискриминирани се чувстват. Данните показват големи регионални различия от гл.т. на усещането за дискриминация като цяло, както и от гл.т. на специфични дискриминационни практики. Необходимо е:

- Да се направи анализ на ситуацията на социално включване/изключване и дискриминация по места и да се удържа регионален срез на политиките, да се дават конкретни препоръки на общинско или областно ниво. Регионалните стратегии за интеграция на ромите се очертават като изключително важни.
- Да се извършват регулярни проучвания на факторите, допринасящи за по-голяма интеграция и изключване. Мониторинг на прилаганите политики – на национално, но още по-важно – на регионално или областно ниво е задължителен, за да се отчита регулярно ефективността на едни или други интеграционни политики. Същото се отнася и за мониторинг на медиите от гл.т. на използването на „език на омразата“.
- Това, а и други социологически изследвания, да се използват при по-детайлното разработване на Комуникационния план, по-конкретно и на медийна стратегия. Специално внимание трябва да се обърне на факта, че българите оценяват ромите като привилегировано малцинство, трябва да се атакува това виждане, включително и с примери – как ромите в Столипиново са започнали да си плащат тока при смяна на организацията на електроснабдяването и т.н. Трябва да се удържа баланс при прилагането на интеркултурния подход – в настоящата ситуация е по-разумно да се подчертава, че ромите са като всички останали граждани на България, а не толкова да се фокусира върху тяхното културно различие. Хората трябва да привикнат да виждат ромски лица навсякъде – и в учебници, и в плакати, на модни подиуми, по телевизията, това не трябва да е екзотика, а норма.
- Специално внимание трябва да се обърне на работещите в сферата на здравните и социалните услуги, за които се отчитат силни дискриминационни нагласи. В Плана за действие да се включат и обучения и на медицинския персонал, не само на социалните работници. Да се започне с обучението на социални работници и медицински персонал от регионите, където се отчитат най-големи дискриминационни практики.
- Засега респондентите не отчитат ситуацията в образованието като драматична, въпреки че 11 на сто отпаднали от училище да 16 годишна възраст никак не е малко, твърди се, че учителите като цяло не са дискриминационно настроени. Това би било добре, ако е вярно, но отговорите са дадени от родителите, които нямат чест контакт с учителите. Основна причина за непосещението на училище, сочена от родителите, е бедността, но не малък брой отговори се отнасят до проблеми в училище, вероятно резултат от по-слабата начална подготвеност на децата. Ето защо фокус към ранното образование – през ясли, градини, защо не и центрове в общността, би облекчил както родителите, така и би подпомогнал равноправното включване в училище на по-късен етап.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Успешни примери за интеграция – интервю с Лало Каменов

В групата на ромите, включени в редиците на държавната администрация се открояват и не много, но успели да преборят изолацията и пречките за интеграция роми. Успешен пример е г-н Лало Каменов, представител на ромската общност, авторитетен и успял в професията си директор на детска градина, заместник кмет, заместник председател на Комисията за защита от дискриминация (КЗД). В интервюто, което направихме с него, той сподели най-важните според него условия за успех и опорни точки, които са му помогнали не само за изграждането му като личност, но и по отношение на неговата професионална квалификация.

„Да започнем със семейството, в което сте израснали. Кой човек от семейството Ви е оказал най-голямо влияние и защо?

Израснал съм в бедно, многодетно ромско семейство на работници. Майка ми независимо, че бе отличничка, остана с основно образование, поради ранна женитба, а баща ми е със средно образование. За моето личностно развитие имат комплексно въздействие и влияние майка ми и баща ми, както и родителите на майка ми, които бяха смесен брак между ромка и българин, които се самоопределяше като български гражданин „македонец“

Разкажете ни нещо за детството Ви, къде сте роден, къде израснахте /в ромска, в смесена, в турска, в българска махала/квартал/, щастливо детство ли имахте? Най яркият Ви спомен?

Като най - голям от тримата братя в семейството съм полагал грижи за по-малките ми братя, тъй като родителите ми бяха целодневни смени на работа. Бяхме много сплотено семейство. Израснахме в ромския квартал на гр. Лом с преобладаващо население от групата на ромите - калайджии. Въпреки лишенията от социално икономическо естество имахме щастливо детство. Липсата на играчки запълвахме с подвижни игри, а чрез подръчни материали изобретяхме различни видове игри. Посещавах редовно както детска градина така в следствие и училище. Особено и стриктно изискване към нас от страна на майка ми (може би поради факта, че бе осъзнала значимостта на образоваността) бе да бъдем дисциплинирани и отлични ученици. Незабравим момент за мен ще остане една родителска среща в трети клас, организирана с присъствие на учениците и родителите. За моя голяма изненада класната ръководителка ме извика по име, извика и родителите ми (присъстваше майка ми), както аз така и тя силно притеснени, пристъпихме напред към класната ръководителка, когато приближихме до нея тя протегна ръка към майка ми и пред всички родители на висок тон с думите „ поздравления вашият син е един от отличниците с които аз се гордея, само математиката малко куца, но...приветствам ви с“. Погледнах майка ми в очите те грееха от гордост и щастие, въпреки че бе облечена скромно, беше дошла направо от работа (работеше като чистачка във фризьорски салон и почистваше няколко входа на блокове) тя беше най-богата майка, като се има предвид, че в моя клас бяха децата на директорите на най - големите предприятия, деца с родители интелектуалци и т.н. От този миг осъзнах какво значи да се гордеят родителите ти с теб. Повторно изпитах това удоволствие след години, когато като юноша попаднах в националния отбор на България по футбол. Баща ми и брат ми плачеха

от щастие когато облечен с националния екип с герба на страната излязох на терена. И третия момент разбира се е първото влюбване в едно момиче от квартала, която любов не се осъществи, поради това, че тя се ожени по волята на родителите си на 17 години.

А сега да минем към ученическите Ви години - къде учихте, какво завършихте, кои бяха приятелите Ви, поддържате ли връзки с тях? Чувствали ли сте се дискриминиран в училище? Ако да, от кого?

Завърших основното си образование в родния си гр. Лом в училище, което беше едно от авторитетните училища. В класа бяхме пет ромски деца. До трети клас останахме две деца поради това, че три бяха прехвърлени в помощно училище. В моя клас бяха, както вече споменах, децата на много ръководители на предприятия, интелектуалци и партийни ръководители. Със своя спортен талант бях водеща фигура в състезателните игри между класовете и поради този факт се ползвах с уважение от целия клас, разбира се по-късно и заради отличния си успех. Имах много приятели и роми и българи, момичета и момчета. Попадал съм и съм бил обект на дискриминация в много случаи и от страна на съученици и от учители, но благодарение на навременната намеса и ефективния подход в такива случаи на класната ръководителка и директора на училището, не се повтаряха тези сцени и случаи.

Средно образование завърших отново в гр. Лом в СПТУМ „Ан. Иванов“, специалност двигатели с вътрешно горене. Спомням си че мое желание бе да уча в политехническата гимназия в гр. Лом и тогава проработи или поне се оправдаха с принципа на районирането и не бях приет в гимназията, а бях изпратен в горещитурния техникум. В това училище преобладаваха учениците които от основното образование имаха среден и добър успех, както и ученици от ромски произход. Стандарта и качеството на образование в този техникум силно се различаваха от предишното ми училище, разбира се и от това в гимназията, но благодарение на солидната подготовка в основното образование успях да завърша с отличен успех.

Каква е най-високата степен на образованието, което имате? Допълнителни квалификации?

Най-високата степен на образованието ми е висше, имам магистърска степен по публична администрация. Завършил съм бакалавърската програма по педагогика от ВТУ „Св.св. Кирил и Методий“ гр.Велико Търново, в същия университет завърших и магистърска степен по публична администрация.

Имам придобита професионална квалификация по право /юрист с ограничена юридическа правоспособност/, въз основа на завършено следдипломно обучение към УНСС гр. София, а към момента ми предстои дипломиране по международна магистърска програма „Европейско право“ към СУ „Кл.Охридски“ гр.София.

Как се насочихте към професията си?

Към публичната администрация се насочих след установените потребности и нужди за развитието ми в качеството ми на зам.кмет в гр. Лом през 2001 г., но разбира се още като директор на детска градина започнах усъвършенстване на административните си умения, чрез допълнителни квалификационни форми, курсове и т.н.

Какво сте работили, сменяли ли сте често работата си? Коя е първата Ви работа?

Имам учителски стаж в рамките на 9 години в качеството на директор с група в детска градина, а след това през 1999 год. бях избран и назначен за зам. кмет в

Община Лом.

От 2002 год. бях поканен и назначен в Министерския съвет на Република България като гл. експерт в Националния съвет по етническите и демографските въпроси до 2005 година, като в последните шест месеца съм изпълнявал временно длъжността директор на дирекция „НССЕДВ“.

От 2005 до момента съм избран от Народното събрание и изпълнявам длъжността зам. председател на Комисията за защита от дискриминация (КЗД).

Кое беше най-голямото професионално изпитание пред Вас?

Мисля, че най-трудното ми професионално изпитание беше дейността ми в Община Лом като зам. кмет, тъй като бях един от първите ромски представители в местната власт на такава позиция.

За най-голямото предизвикателство приемам избора ми за зам. председател на КЗД и дейността ми в Комисията, разбира се бях насърчен от факта, че бях единственият представител български гражданин от ромски произход избран и получил доверие от Народното събрание за позиция с ранг на зам. министър и то в независим орган, който за първи път се учредяваше в историята на България.

Учили ли сте или работили ли сте в чужбина? Ако да –къде? Какви са впечатленията Ви от пребиваването Ви там?

Не съм учил и работил в чужбина, но имам впечатления от мои работни служебни посещения в много европейски страни. Впечатлен съм от дисциплината, реда и съзнанието на гражданите, служителите и представители на администрации и на неправителствени организации от Германия и Дания.

Разбира се не забравям за мен остава духа на свободата и демокрацията, уважението и признаването на различията и многообразието като човешко богатство в американското общество.

Има ли ситуации, в които сте се чувствали дискриминирани за това, че сте ром? Ако да, в какви случаи. Ако не, имате ли обяснение защо това е така, след като много роми твърдят, че са били дискриминирани?

През целия си житейски път съм бил обект на дискриминация и съм бил и свидетел на дискриминационни практики спрямо други български граждани от ромски произход. Дискриминиран съм бил и в администрациите, в които съм работил, ще прозвучи парадоксално, но дори и в момента в много случаи се чувствам дискриминиран и то най-вече от представители на турския етнос. Винаги съм се стремил да преодолявам негативните стереотипи и нагласи към моята общност чрез двойно повече положени административни умения и познания, с трудова дисциплина, но дори в административния процес в качеството си на представител на ромската общност към мен има сегрегирани подходи т.е става ли въпрос за граждани от ромски произход веднага следва резолюция с моето име. Много често в мое присъствие се изказват обидни квалификации, мнения по адрес на ромската общност. По принцип никога не съм отричал ромския си произход и няма да го направя, по тъмния цвят на кожата ми винаги е бил повод за дискриминационно отношение към мен както в администрацията така и в ежедневието. В последните 2 години бруталността в дискриминационните практики се засили двойно. Ако преди поне съществуваше стремеж за непряка, скрита дискриминация в момента все по банални са случаите на преминаване на дискриминацията към престъпление от омраза.

Женен/омъжен ли сте? Партньорът Ви с какво се занимава, ром ли е? Имате ли деца, колко, каква възраст? Къде учат? Какво ги съветвате? Бихте ли ги пратили да учат в

чужбина?

Женен съм. Жена ми е от ромски произход завършила е средно икономическо образование в момента работи като гл. готвач. Имам дъщеря на 19 години, студентка в НБУ в гр.София специалност графичен дизайн. Имам огромно желание да учи в чужбина по точно в Англия или Америка.

Как бихте определили жизнения си стандарт? Какво имате и какво Ви липсва?

Смятам че съм представител на средна класа в България, както много български граждани, имам кредити които изплащам. Нямам личен автомобил, имам жилище в гр. Лом. Цялото семейство сме православни християни. Никога не съм се стремил към определяване на моя живот, за мен духовността, човешките добродетели са водещи, стремя се да възпитам и да наложя този модел на живот и на дъщеря ми.

Кой е за Вас най големият Ви успех? Към какво се стремите отсега нататък? Коя е най-голямата Ви мечта?

Най-големият успех за мен е избора ми от Народното събрание за зам.председател на Комисията за защита от дискриминация и успешната ми дейност в този орган. Стремя се към преизбирането ми за зам. председател или към активна политическа дейност в някоя от политическите сили.

Ако трябва да определите с три думи най значимите за Вас ценности, какво бихте казали?

Искреността, човешката доброта и способността да цениш, обичаш и уважаваш.

Ако трябва да обобщите, кои бяха най значимите фактори, довели до Вашия успех, до утвърждаването Ви като авторитетен професионалист?

Най-значим фактор според мен е семейната среда, която разви у мен стремеж към непрекъснато развитие, чрез усъвършенстване и доказване, и разбира се признанието на определени личности от които получих реалистична оценка и огромно доверие.

Какви препоръки бихте отправили по отношение на политики, засягащи социалната интеграция на ромите? Какво трябва да бъде приоритет?

Активно приложение на насърчителни мерки в сферата на образованието и заетостта, борба с институционалната дискриминация, чрез активно включване на представители на ромската общност отговарящи разбира се на изискванията за съответната длъжност, както и засилване мерките за преодоляване на дискриминацията в българското общество спрямо ромите, чрез активно приложение на Закона за защита от дискриминация и други механизми за борба с дискриминацията.“

Ромите и свободното движение на хора в ЕС - Изследване на случай

През лятото на 2010 г. френските власти разрушиха 128 незаконни селища и експулсираха 979 румънци и българи от ромски произход с нерегулярен статут според френското законодателство. От тях 828 напуснаха „доброволно“ страната, за което получиха помощ за връщането в размер на 300 евро за възрастен и 100 евро за дете. Нещо повече, създадена беше специална база данни, която улеснява експулсирането чрез събирането на пръстови отпечатъци и дигитални снимки на ромите, получили финансова помощ, за да се контролира евентуална възможност за измама .

Румънските и българските роми и техните семейства са европейски граждани и имат

право да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки според разпоредбите на Договора за функционирането на ЕС (ДФЕС) - чл. 21 и Хартата на основните права на Европейския съюз – чл. 45(1). Директива 2004/38/ЕО относно правото на граждани на съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават на територията на държавите членки регламентира престоя на европейските граждани до три месеца (когато се изисква само притежаване на валидна карта за самоличност или паспорт) и престоя над три месеца. Съгласно чл. 7 от директивата, за престой по-дълъг от три месеца се изисква лицата да са работници или самонаети лица в приемащата държава членка, или да притежават достатъчно средства за себе си и за членовете на семейството си, така че да не се превърнат в тежест за системата за социално подпомагане на приемащата държава членка по време на пребиваването си и да притежават пълно здравно застрахователно покритие в приемащата страна. Важно е да се подчертае, че държавите членки не могат да определят фиксирана сума по отношение на „достатъчните средства“, и трябва да вземат предвид личното положение на въпросното лице .

Както вече бе споменато в настоящия доклад, спрямо България в момента се прилагат преходни мерки, които изискват от българските и румънските граждани да притежават разрешително за работа. Друго ограничение на свободното движение на хора може да бъде наложено от съображения, свързани с обществения ред, обществената сигурност или общественото здраве, като мерките трябва да са в съответствие с принципа на пропорционалността и да се основават изключително на личното поведение на въпросното лице (чл. 27 от Директива 2004/38/ЕО).

Европейските граждани могат да бъдат експулсирани, ако не изпълняват законодателството, регулиращото свободното движение само при условие, че са спазени процедурните гаранции на директивата – възможности за писмено уведомление за решението за експулсиране, за причините, на които се основава взетото решение, както и възможност за обжалване преди решението да е влязло в сила.

Според Доклада на ЕК относно транспонирането на Директивата за свободното движение, Франция не е транспонирала правилно директивата в частта относно процедурните гаранции т.е. експулсираните роми не са били информирани за причините и за правата им при експулсиране и не са взети предвид личните им обстоятелства като продължителност на престой, степен на интеграция, здравословно състояние и др. Освен това нарушение на правото на ЕС, Франция де факто нарушава и принципа на недискриминация въз основа на гражданство (чл. 18 от ДФЕС), Хартата на основните права на Европейския съюз и протокол 4 на Европейската конвенция за правата на човека, които забраняват колективното експулсиране. Също така Франция не прилага концепцията за заплахата за обществения ред по смисъла на европейското право, която цели да предотврати сериозни заплахи като например терористични.